

Yılmaz, E. (2025). Alaş aydınlarından Riskilov (1894-1938): hayatı, faaliyetleri ve fikirleri, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 31-62.

ALAŞ AYDINLARINDAN RISKILOV (1894-1938): HAYATI, FAALİYETLERİ VE FİKİRLERİ

Erdem YILMAZ *

Öz: Riskilov, modern anlamda anlaşılakta olan milliyetçi bir düşünür olmamakla birlikte, Kazakistan'daki ulusal hareketin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Riskilov, 20. yüzyılın başlarında Çarlık Rusya'sının baskıcı yönetimi altında Kazak halkının haklarını savunmak ve sosyo-ekonomik kalkınmasını desteklemek için çalışmıştır. Devlet adamı, tarihçi ve ekonomist kimlikleriyle Riskilov, ulusal bilincin güçlenmesine katkıda bulunan öncü bir figür olmuştur. Riskilov'un etkisi, ekonomik projelerden eğitim reformlarına kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Türkistan-Sibirya demiryolu (TÜRKSİB) inşasındaki liderliği, Kazakistan'ın ekonomik kalkınmasını ve Sovyetler Birliği ile entegrasyonunu hızlandırmıştır. Bu proje, yerel iş gücünün istihdamını artırmış ve bölgesel ticaretin gelişmesine katkı sağlamıştır. Riskilov'un diğer önemli çalışmaları arasında, Orta Asya'nın tarımsal ve ekonomik yapısını destekleyen politikalar yer alır; çiftçilere yardım amacıyla yapılan reformlar ve tarımsal kalkınma planları bu kapsamda değerlendirilir. Riskilov, halk dilinde yazılar kaleme alarak ve halkı eğitici çalışmalar yaparak, yerel kültürel kimliğin korunmasına önem vermiştir. Bu yaklaşımı, Kazak halkının modernleşme sürecinde dilin ve eğitimin rolünü güçlendirmiştir. Bununla birlikte, Riskilov'un hayatına ve fikirlerine dair yapılan çalışmalar Türkiye Türkçesi kaynaklara dayalı olarak yapılması doğru bilgiyi sınırlı kılmıştır. Bu nitel çalışmanın temel amacı, Riskilov'un eğitim ve ekonomik alanlardaki girişimlerinin, Kazak toplumunun ulusal bilincini şekillendirmeye nasıl katkı sağladığını araştırmaktır. Bu çalışmada, Turar Riskulov'un yaşamı ve faaliyetlerinin sosyo-ekonomik etkilerini analiz etmek amacıyla tarihsel analiz yöntemi kullanılacak, birincil ve ikincil kaynakların detaylı incelemesi ve nitel veri analizi gerçekleştirilecektir. Analiz, Turar Riskulov'un, zor şartlarda büyüyen liderlik özelliklerini erken yaşta geliştirdiğini ve 1916 ulusal isyanı ile halkının hakları için mücadele eden bir lider olarak ön plana çıktığını göstermektedir. Sovyet yönetiminde gerçekleştirdiği ekonomik projeler, Orta Asya'da kalkınma ve entegrasyonu teşvik etmiş, özellikle TÜRKSİB Demiryolu inşası bölgesel ekonomiyi canlandırmıştır. Bununla birlikte, Riskulov'un sömürgeci politikalara karşı çıkıp yerel kaynakların kullanımı ve ekonomik bağımsızlık üzerine yaptığı vurgular, onun vizyoner bir lider olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulguların çıkarımları, Turar Riskulov'un liderliğinin Orta Asya'daki ekonomik ve sosyal yapının şekillenmesinde kritik rol oynadığını ve bu etkinin günümüzde de tartışmalara ışık tuttuğunu göstermektedir. Onun politikalarının, modern kalkınma süreçlerinde yerel kaynakların etkin kullanımı ve bağımsız ekonomik büyüme modellerine duyulan ihtiyacı vurgulayan önemli bir örnek teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Riskulov'un merkezi otoriteye karşı geliştirdiği eleştirel bakış açısı, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve bölgesel kalkınma politikalarının önemi konusunda bugünkü stratejik düşünceleri etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Riskilov, Kazakistan, Türkistan, Milliyetçilik

ALASH INTELLECTUAL RISKILOV (1894-1938): LIFE, ACTIVITIES AND IDEAS

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 2350y08003@manas.edu.kg

 ORCID ID: 0000-0001-5863-0337

Abstract: Although Turar Ryskylov was not a nationalist thinker in the modern sense of the term, he played an important role in the formation of the national movement in Kazakhstan. Under the oppressive rule of Tsarist Russia in the early 20th century, he worked to defend the rights and promote the socio-economic development of the Kazakh people. As a statesman, historian and economist, he was a pioneering figure who contributed to the strengthening of national consciousness. His influence ranged from economic projects to educational reforms. His leadership in the construction of the Turkestan-Siberian railway (Turkestan-Siberian railway) accelerated Kazakhstan's economic development and integration with the Soviet Union. This project increased the employment of local labor and contributed to the development of regional trade. Among his other important works were policies to support the agricultural and economic structure of Central Asia, including reforms to help farmers and agricultural development plans. Riskilov emphasized the preservation of local cultural identity by writing in the vernacular and educating the public. This approach strengthened the role of language and education in the modernization process of the Kazakh people. However, the fact that the studies on Riskilov's life and ideas were based on Turkish sources has limited accurate information. The main purpose of this qualitative study is to investigate how Ryskulov's initiatives in the educational and economic spheres contributed to shaping the national consciousness of Kazakh society. In order to analyze the socio-economic impact of Turar Ryskulov's life and activities, this study will use the method of historical analysis, a detailed review of primary and secondary sources and qualitative data analysis. The analysis shows that Turar Ryskulov grew up in difficult circumstances, developed leadership qualities at an early age, and came to the fore as a leader who fought for the rights of his people with the 1916 national uprising. His economic projects during the Soviet rule promoted development and integration in Central Asia, especially the construction of the TURKSIB Railway, which stimulated the regional economy. In addition, Ryskulov's opposition to colonial policies and his emphasis on the use of local resources and economic independence reveal that he was a visionary leader. The implications of these findings suggest that Turar Ryskulov's leadership played a critical role in shaping the economic and social structure in Central Asia and this influence continues to inform today's debates. His policies are understood to be an important example that emphasizes the need for efficient use of local resources and independent economic growth models in modern development processes. Ryskulov's critical view of central authority influences today's strategic thinking on the importance of local government empowerment and regional development policies.

Keywords: *Turar Ryskylov, Kazakhstan, Turkestan, Nationalism*

Kazakistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra 33 yıl içinde tarihini yeniden değerlendirme sürecine girmiştir. Bu süreçte ekonomi tarihi ve ekonomik düşünceye yönelik çalışmalar önem kazanmış, geçmişteki sorunlar daha net bir şekilde belirlenmiştir. Kazakistan ve Orta Asya halklarını Çarlık Rusya'nın sömürgeci yönetiminden kurtarmayı amaçlayan ilk kuşak Kazak aydınlarının mirası, bu çerçevede derinlemesine incelenmiştir. 19. ve 20. yüzyıl dönümünde Kazakistan'da eğitim, bilim ve kültür alanlarında temel atılmasına katkıda bulunan Ş. Uvalihanov, I. Altınсарin, A. Baytursunov, A. Bökeyhanov, M. Dulatov, M. Tınışbayev gibi isimlerle ilgili birçok akademik çalışma yapılmıştır; bu çalışmalar ulusal bilinçlenme sürecinde önemli rol oynamıştır. Çok yönlü yetenekleriyle dikkat çeken Turar Riskulov, devlet adamı, tarihçi, ekonomist ve gazeteci olarak tanınmış ve Kazak halkının sosyo-ekonomik kalkınması için mücadele eden önemli bir lider olmuştur. 20. yüzyılın başında Kazak aydınlarının ekonomi tarihi ve kalkınma süreçlerine yönelik yetersiz araştırmalar, günümüz toplumunun bilimsel temeller üzerine inşa edilmesini güçleştiren bir eksiklik oluşturmuştur. Bu kapsamda, *Turar Riskulov'un Orta Asya'nın ekonomik ve sosyal gelişimine etkileri nedir?* Bu soru, araştırmanın temel sorununu oluşturur.

Turar Riskulov'un hayatı ve fikirleri üzerine birçok makale ve kitap yazılmıştır. Özellikle Mehmet Aça (2012) ve Tekin Tuncer (2018) gibi araştırmacılar, Türkiye Türkçesi kaynaklarını kullanarak Riskulov'un çalışmalarını incelemişlerdir. Ayrıca, Xavier Hallez (2014) dâhil bazı araştırmacılar, onu Sovyet Devleti'nin yükselişi ve "Terimler" bağlamında

ele almışlardır. Ancak bu çalışmanın odak noktası, Turar Rıskulov'un Orta Asya'daki ekonomik ve sosyal reformlara olan katkılarını detaylı bir şekilde incelemektir. Bu bağlamda, onun ekonomik bölgeleme, tarım ve sanayi politikaları ile Türkistan-Sibirya Demiryolu (TÜRKSİB) gibi projelerdeki liderliğini, dönemin siyasi ve ekonomik şartlarıyla ilişkilendirerek değerlendirmek ve bu katkıların günümüz Orta Asya kalkınma politikalarına nasıl ışık tutabileceğini analiz etmek hedeflenmektedir.

Rıskulov'un hayatı, zor koşullar altında sergilediği liderlik ve eğitime olan desteğiyle dikkat çeker. 1916'daki ulusal kurtuluş hareketi, onun adalet arayışını ve halka hizmet etme ideallerini pekiştirmiştir. Bu dönemde edindiği deneyimler, Rıskulov'un fikirlerini ve politik duruşunu şekillendiren önemli unsurlar arasındadır. Rıskulov'un devlet hizmeti kariyeri, özellikle Türkistan Komünist Partisi Müslüman Bürosu Başkanı olarak ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik birliği oluşturma çabaları ile tanımlanır. Ayrıca, Moğolistan'da Komünist Enternasyonal (Komintern) çerçevesinde yürüttüğü çalışmalar ve ülkenin ilk anayasasını hazırlamadaki katkıları, uluslararası alandaki önemini vurgulamaktadır.

Rıskulov, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSR) Halk Komiserleri Kurulu Başkan Yardımcılığı görevinde bulunduğu süre boyunca, özellikle birinci ve ikinci beş yıllık planların inşaat ve ekonomik kalkınma süreçlerinde yer alarak, ekonomik sorunların çözümüne dair kapsamlı çalışmalarda bulunmuştur. En önemli projelerinden biri, Türkistan-Sibirya Demir Yolu (TÜRKSİB) inşasındaki liderliğidir. Bu proje, sadece ulaşım altyapısının geliştirilmesini değil, aynı zamanda bölgesel ticaretin canlanmasını ve yerel iş gücünün istihdamını sağlamış, Kazakistan'ın Sovyetler Birliği içindeki ekonomik entegrasyonunu hızlandırmıştır. Rıskulov'un ekonomik mirası, sadece projeleriyle sınırlı değildir; aynı zamanda halkın haklarını koruma ve sosyal adaleti sağlama yönündeki kararlı duruşuyla da değer kazanmıştır. Moskova'nın Türkistan politikasına yönelik eleştirileri, Müslüman toplulukların haklarını savunma çabaları ve Sovyetlerin baskıcı politikalarına karşı gösterdiği direnç, dönemin tanıkları ve araştırmacılar tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Turar Rıskulov'un çok yönlü kişiliği ve mirası, kapsamlı ve sistematik bir araştırmayı gerektirir.

Turar Rıskulov'u araştırmanın önemi, Orta Asya'nın modernleşme sürecinde ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda kritik roller üstlenmiş, özellikle ekonomik bölgeleme, tarım ve sanayi politikaları, TÜRKSİB gibi projelerdeki liderliğiyle bölgenin kalkınmasına yön vermesini açıklamaya çalışılmasıdır. Onun çalışmaları, yalnızca dönemin sömürgecilik sonrası toplumları için değil, aynı zamanda günümüzün bölgesel kalkınma politikaları açısından da önemli bir referans noktası oluşturmaktadır. Bu araştırma, Rıskulov'un liderlik ettiği reformların, Orta Asya toplumlarında ekonomik eşitsizliği azaltma, sanayileşmeyi teşvik etme ve sosyal dayanışmayı artırma yönündeki etkilerini anlamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, onun vizyonunun Sovyetler Birliği'nin merkezi politikalarına karşı nasıl bir alternatif sunduğu ve yerel halkların haklarını savunma noktasında oynadığı rol, bugünün yönetim anlayışlarına da değerli dersler sunabilir. Bu bağlamda, araştırma sadece Turar Rıskulov'un tarihsel önemini ortaya koymakla kalmayıp, bölgesel entegrasyon, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal adalet konularında geçmişten günümüze taşınabilecek stratejiler geliştirilmesine de katkı sağlayacaktır. Rıskulov'un mirasının detaylı bir şekilde incelenmesi, Orta Asya'nın toplumsal hafızasının güçlendirilmesine, bölgenin kendi kalkınma tarihine dair

farkındalığın artırılmasına ve bu birikimin, bölgeye dair akademik çalışmalarda daha geniş bir perspektifle ele alınmasına olanak tanıyacaktır.

Bu araştırmanın sayıtları: Araştırmada kullanılan tarihsel belgelerin, raporların ve arşiv kaynaklarının Turar Rıskulov'un faaliyetlerini doğru bir şekilde yansıttığı; Rıskulov'un liderlik ettiği reformlar ve politikaların, dönemin sosyo-ekonomik ve siyasi gelişmeleri üzerinde doğrudan etkili olduğu; Rıskulov'un eylemlerinin dönemin tarihsel, kültürel ve ekonomik bağlamına uygun olarak değerlendirilebileceği; Rıskulov'un gerçekleştirdiği projelerin, özellikle TÜRKSİB Demiryolu gibi altyapı çalışmalarının, Orta Asya'nın ekonomik ve sosyal kalkınmasında uzun vadeli olumlu etkiler bıraktığı; Araştırma için erişilen kaynakların, Rıskulov'un hayatı ve çalışmalarını kapsamlı bir şekilde değerlendirmek için yeterli olduğu varsayılmaktadır.

Rıskulov'un hayatı ve fikirlerini ele alınırken, Rıskulov hakkında en kapsamlı bilgilerin bulunduğu Özbekistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, Rusya Sosyal ve Siyasi Tarih Devlet Arşivi, Rusya Federal Belediye Arşivi, Kazakistan Parti Arşivi'nde bulunan meteryaller ve Rıskulov'un kendi yazdığı yazılar incelenmiştir. Bilimsel eserler ve söz konusu arşiv belgelerinin ışığında bu makale, Turar Rıskulov'un liderlik ettiği reformların ve projelerin etkilerinin gözlemlendiği dönemin Orta Asya bölgesini (Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve çevresi) kapsamaktadır. Bununla birlikte, çalışmanın kapsamını daraltmak adına örneklem, Rıskulov'un ekonomik bölgeleme ve siyasi politikaları, Türkistan-Sibirya Demiryolu (TÜRKSİB) projesi ve tarım reformları gibi belirli alanlardaki faaliyetleriyle sınırlandırılacaktır. Bu çalışmada, Turar Rıskulov'un yaşamı ve faaliyetlerinin sosyo-ekonomik etkilerini analiz etmek amacıyla tarihsel analiz yöntemi kullanılacak, birincil ve ikincil kaynakların detaylı incelemesi ve nitel veri analizi gerçekleştirilecektir.

1. Fikirlerin Temelini Oluşturan Tarihsel Arka Plan

Rıskulov, 26 Aralık 1894'te, Jetisu bölgesinde (şu anda Almatı bölgesi) Verniy ilçesinin Doğu Talgarlı köyünde at yetiştiricisi Rıskul Yılkaydarov'un ailesinde dünyaya gelmiştir (Konuratbayev, 2014, s. 7). Yılkaydarov, asi ve zengine boyun eğmeyen kişiliğinden dolayı iftiraya uğramıştır. Jandarma, Rıskul'un aile üyelerini, bunlar arasında 10 yaşındaki Rıskulov'u da, Talgardan Besağaş'a, sonra da Boraldai'ye zorla göç ettirmiştir. Oğlunun kaderinden dolayı karşı çıkan Rıskul, 30 Aralık'ta polise teslim olmaya zorlanmış ve Verniy hapisanesine hapsedilmiştir. Rıskul, hapisane idaresine şikâyetle bulunarak oğlunu yanına aldırması ve Rıskulov, babasıyla birlikte Verniy hapisanesinde bir buçuk yıl yaşamıştır. Hapisane bahçesini süpürmek, tavukları beslemek ve hapisane müdürü Prikhodko'nun çocuklarını at arabasıyla okula götürmek gibi görevler üstlenmişlerdir. 28 Temmuz 1906'da Rıskul, Kapal-Ayagoz-Semey yoluyla Sibirya'ya yürüyerek sürgüne gönderilmiştir. Bu durum, ünlü yazar Mukhtar Auevov'un eserinden uyarlanan "Karaş-Karaş" filminde de yer almaktadır. (Özbekistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi ÖC MDA, fon. 86, liste. 1, dosya. 1525, s. 4-6, "Rıskul Yılkaydarov Davası"; Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi KC MDA, fon. 44, liste. 1, dosya. 8898, 9014, 9102). Devrim öncesinde, Turar, Taşkent Öğretmenler Enstitüsüne kabul edilmiştir. Yerel sömürge yönetiminin engelleme çalışmalarıyla birlikte, Petersburg'dan Eğitim Bakanlığı'nın izniyle eğitim alma fırsatı bulmuştur. Rıskulov, yarım yüzyıl boyunca Çarlık yönetiminin acımasız baskılarına maruz kalan yerel halkın, siyasi ve kültürel baskıların yanı sıra, ekonomik

sömürünün boyutlarını da derinden hissettiklerini ifade etmiştir. Rıskılov bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Eğer buna, yerel halkın sabrını tükenmiş, Çarlık yönetiminin ve yerel yöneticilerin sınırsız baskısını da eklersek, 1916’daki olayların çıkış nedenini ve bazı bölgelerde neden sertleştiğini, yerel halkın öfkesinin yalnızca olaylara karışanlara değil, aynı zamanda zorla yerleştirilen göçmenlere de yöneldiğini anlamak kolaylaşır.” (Rıskılov, 1997, s. 33-197; 5-32; 199-274; 275-375)

Rıskılov, 1916 yılındaki isyanda aktif bir şekilde yer almıştır (Konuratbayev, 2011a, s. 13-20). 1916 yılında yaşanan olaylardan yola çıkarak "*Orta Asya Yerli Halklarının 1916 Yılındaki İsyanı*" adlı kitabı yazmıştır. Bu süreçte, Rıskılov, gerektiğinde halkın lideri olarak, toplulukla birlikte sokaklara çıkmaktan, siyasi gösterilere katılmaktan ve gerektiğinde barikatlara da durmaktan çekinmeyeceğini ifade etmektedir. İsyan sırasında Rıskılov, Taşkent'ten Merki'ye gitmiştir. İsyanın şiddetlendiği dönemde yerel polis Turar'ı tutuklamış, ancak suçunu kanıtlayamayınca serbest bırakmak zorunda kalmıştır. Çar polisi, Rıskılov'dan siyasete karışmayacağına dair bir taahhüt almıştır. Taşkent'e dönen Rıskılov, 1916 yılının Eylül ayında Taşkent Öğretmenler Enstitüsü müdüründen sınavlara girme izni almış ve enstitüye kaydolmuştur (ÖC MDA, fon. 86, liste. 1, dosya. 1525, s. 79). Maddi sıkıntılardan kurtulamayan Turar, 1916 yılının Ekim ayında enstitü müdürüne Rusça şu şekilde bir mektup yazmıştır:

"Saygıdeğer Enstitü Müdürüne, Taşkent Öğretmenler Enstitüsü öğrencisi Turar Rıskılov'dan dilekçe. Kışın yaklaşması nedeniyle giyilecek bazı eşyalar, örneğin: çizmeler, yorgan, iç çamaşırı ve eğitim materyalleri almak istiyorum ancak bu şeyleri temin etmek için yeterli param yok. Bu yüzden, bana mümkünse maddi yardım sağlanmasını rica ediyorum, çünkü ne ailem ne de bana yardım edebilecek önemli bir şahsiyetim var. 19 Ekim 1916. Rıskılov"

Enstitü müdürü, durumu anlamış ve Rıskılov'a 70 ruble yardım gönderilmesini sağlamıştır. Mektubun içeriğinden, Rıskılov'un sosyal ve yaşam koşullarının ne kadar zor olduğu açıkça görülmektedir (ÖC MDA, fon. 366, liste. 1, dosya. 29, s. 12). 1917 yılında, "*Kırgız (Kazak) Gençlerinin Devrimci Birliği*"ni kurmuştur (Ustinov, 1996, s. 397). Birlik üyeleri, Geçici Hükümetin yerel bürokrasisinin sömürgeci politikasına ve bu politikayı destekleyen toprak sahipleri ile kulaklara karşı mücadeleyi kendilerine görev olarak kabul ettiklerini söylemek mümkündür. Geçici burjuva hükümeti diktatörlüğü koşullarında, Merki köyünde yerli halktan devrimci gençlerin gönüllü birliğini kurması (gelecekteki Lenin Komünist Gençlik Birliği'nin örneği), Rıskılov'un siyasi ve örgütsel yeteneklerini gözler önüne sermektedir. 1917-1920 yılları, Rıskılov'un Sovyet iktidarının aktif bir destekçisi olarak şekillendiği yıllardır: Eylül 1917'de Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne (RSDİP) üye olmuş ve Kazak halkı arasında yoğun bir çalışma yürütmüştür, Sovyetlerin faaliyetlerini yönetmiş, Kazak milletvekillerinin birinci ilçeler kongresini düzenlemiş ve Türkistan Cumhuriyeti Sovyetlerinin IV Olağanüstü Kongresi'nde Merkezi İcra Komitesinin (OAK) üyeliğine seçilmiştir. 1918 yılında, Ekim ayında, Türkistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanı, Kasım ayında ise Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki açlıkla mücadele için olağanüstü komite başkanı olarak atanmıştır. 1919 yılının Mart ayında Rıskılov, Türkistan Komünist Partisi Müslüman Bürosu Başkanlığı ve üyeliğine seçilmiştir. Belgeler, açlıkla mücadele komitesinin başkanı olarak Rıskılov'un, ". . . doğru bir yaklaşım sergilediğini ve . . . aç kalan çocukları çocuk yuvaları ve koloniler kurarak kurtarmayı birinci öncelik olarak

belirlediğini" göstermektedir (Rıskulov, 1997, s. 316). Böylece, Sovyet inşasının farklı alanlarına katılım ve aktif çalışmalar, Rıskulov'u yalnızca Türkistan Cumhuriyeti için değil, aynı zamanda kurulan birleşik federal devlet için de bir lider ve devlet adamı olarak şekillendirdiğini söylemek mümkündür.

2. Turar Rıskulov'un Devlet Görevleri ve Kazakistan'da Yaşanan Açlığın Çözümü İçin Yaptıkları

Rıskulov'un devlet hizmeti, hayatının az araştırılmış önemli yönlerinden biridir. Bu hizmetinde, yeni ekonomik politika temelinde bölgenin ekonomik yeniden yapılanma önlemleri ile mevcut gelenek ve göreneklere dikkate alarak kültür ve yaşamın yeniden inşasını hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleştirmiştir. Türkistan hükümetini yönetirken pek çok başarıya imza atmıştır: Yerel halk arasında kültürel ve eğitimsel çalışmalar yürütülmüş, çiftçilere yardım amacıyla 12, 5 milyon pud (Rus ağırlık birimi 16. 38 kilograma denk gelmektedir) buğday ve 20 bin baş büyükbaş hayvan dağıtılmış, toprak ve vergi reformları yapılmıştır. Sonuç olarak, köy halkının yoksul ve orta sınıf kesimleri ekonomik olarak güçlenmeye başlamıştır. Yeni ekonomik politikaya geçişle birlikte, ulusal mesele, Rus Komünist Partisi (bolşevikler) XII. Kongresi'nin gündemine yeniden alınmıştır. Rıskulov'un kongrede ulusal meseleye ilişkin yaptığı konuşma, meselenin ele alınışındaki derinlikle dikkat çekmiştir. Rıskulov, Türkistan, Buhara ve Harezmi (Horesm) gibi çok uluslu bölgelerde parti ve Sovyet devletinin ulusal politikasını yürütmede geniş bir materyal ve deneyime sahip olduğunu göstermiştir. Vizyoner bir siyasetçi ve deneyimli bir lider olarak, Rıskulov, ulusal meselenin çözümünü ekonomik sorunlarla, yani günlük ekonomik yaşam ve Sovyet yapısının inşasıyla bağlantılı görmüştür. Yeni ekonomik politika koşulları altında, Rıskulov'a göre, ulusal mesele daha keskin bir hal almış, özellikle geri kalmış ulusal periferik bölgelerde (sınır) ticaret ve tefeci kapitalizminin gelişmesiyle birlikte, bu durum feodal ilişkilerin yeniden canlanma olasılığını doğurmuştur (Rıskulov, 1997, s. 228).

Rıskulov, eski dış bölgelerde birçok cumhuriyette sanayi proleteryanının olmadığını ve geri kalmış büyük çoğunluğun tarım işçilerinden oluştuğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle, üretim araçlarının hammadde kaynaklarına doğru kaydırılmasını savunmaktadır. Rıskulov, *"Teorik olarak şunu söylüyoruz, Çarlık rejiminin Sovyet hükümetinden farkı şuydu: Çarlık döneminde, merkezi kapital, özellikle tekstil sanayisi, dış bölgeleri ana hammadde kaynağı haline getirdi ve yerel sanayinin gelişmesine izin vermedi; aksine, her yönden geriliklerini destekledi."* Demiştir (Rıskulov, 1984, s. 99). Bu bağlamda, Rıskulov, ekonomik bölgeleme meselesini gündeme getirmektedir. Ekonomik bölgeleme, tam olarak sanayi merkezlerine bağlı köy yerleşimlerinin ve genel olarak tarımın oluşturulmasını ve bunun resmi olarak pekiştirilmesini amaçlamaktadır. Bu durum, üretim araçlarının yerel bölgelere kaydırılmasıyla, yani ekonomik bölgeleme ilkeleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu önlemin hayata geçirilmesiyle, bir taraftan proleter taban oluşması, diğer taraftan ise bu dış bölgelerden üretilen hammaddelerin işlenmesi kolaylaşması ve üçüncü olarak, şehir ile köy arasındaki ilişki güçleneceği öngörülmüştür. Rıskulov, bunların hepsini, Türkistan'ın sosyo-ekonomik gelişimini analiz ederek temellendirmektedir. Rıskulov, Türkistan'daki çiftçilerin durumunu ekonomik açıdan değerlendirerek, bölgedeki köylülerin ekonomik faaliyet koşullarının, toprak dağıtımı ve sulama suyu erişimi gibi taleplerini ortaya koymuştur. Orta Asya'da sulama tarımı gelişmiştir. Rıskulov'un doğrudan katılımıyla Orta

Asya Tarım Bankası kurulmuştur. Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Buhara ve Harezmi halk cumhuriyetleri bu bankaya eşit temellerde katılmıştır. Banka merkezi Taşkent'te olup, şubeleri Buhara ve Hive'de yer almıştır. Bankanın ana görevi, kredi kooperatiflerini düzenlemek ve tarımda çiftçilere yardımcı olmak olduğunu söylemek mümkündür (Ustinov, 1984, s. 101-102).

Kredi, esas olarak pamuk tarımı ve hayvancılık yapan çiftlikleri yeniden inşa etmek için verilmiştir. Bu meselelerin tamamı, günümüzde de örtüşmektedir. Rıskılov, üretim araçlarını hammadde kaynaklarının bulunduğu bölgelere kaydırmaya çağırmıştır. Bu durumun, ekonomik bölgeleme ilkeleriyle uyumlu olduğunu söylemek mümkündür. Rıskılov'un dikkat çektiği en önemli meselelerden biri, finansal mesele olmuştur. Rıskılov, finansal sorun çözülmeden diğer görevlerin yerine getirilemeyeceğini belirtmiştir. Merkezi otoritelerden para beklemenin gerekmediğini ve Türkistan'ın kendi vergi gelirleriyle kendini finanse etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bütçe açığıyla mücadele edilmesi gerektiğini: “. . . gelirlerin üçte biri karşılanmıyor. Yani, finansmanı ya da devlet aygıtının yarısını kısma gerekliliği ortaya çıkıyor. Gelirlerimizin kaydı ve denetimi yok. Buna karşı önlemler alınmalı ve Cumhuriyetin tüm değerleri hesaplanmalıdır. Bunlar Merkezi Yönetimin denetiminde kalmaktadır, ancak bir kısmı Türkistan'a verilmelidir. İç borçlanma da önemli bir meseledir.” Sözleriyle savunmuştur (“Türkistan”, 12 Aralık 1922).

Rıskılov'un yaşamı ve siyasi kariyeri, Sovyetler Birliği'nin kuruluş sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Rıskılov'un toplumsal ve ekonomik alandaki faaliyetleri, özellikle Orta Asya ve Türkistan'ın sosyo-ekonomik gelişiminde büyük bir etkiye sahiptir. 1923 yılında, Rıskılov, Jānis Rudzutaks (Letonyalı Bolşevik devrimci) ile birlikte Türkistan Cumhuriyeti'nde İran Cumhuriyeti ile bir Gümrük Birliği kurarak önemli bir ekonomik adım atmıştır. Aynı yıl Türkistan, Buhara ve Harezmi Cumhuriyetleri arasında ekonomik ittifaklar da kurulmuştur. Bu adımların, Orta Asya'nın ekonomik entegrasyonunu güçlendirmeyi amaçlayarak atıldığı söylenebilir. 1924 yılı itibarıyla Rıskılov'un kariyerinde yeni bir dönem başlamış ve uluslararası düzeyde aktif bir rol üstlenmiştir. Özellikle Moğolistan'a gönderilmesiyle, hem siyasi meselelerde hem de ekonomik alanda önemli katkılar sağlamıştır. Moğolistan'da kaldığı süre boyunca, ülkenin ilk Anayasasının hazırlanmasına katılmış ve ekonomik sorunları çözmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. 1925 yılında, Moğolistan'ın Çin ile diplomatik ilişkilerinin kurulmasında aktif rol oynamış ve Moğolistan delegasyonu içinde "Kazakbay" takma adıyla yer almıştır. Moğolistan'daki ekonomi üzerine yaptığı çalışmalarda, özellikle ülkenin hayvancılıkla ilgili büyük potansiyel taşıdığını vurgulamış ve bu sektörün Rusya ile ticaret yoluyla gelişebileceğine dair önemli tespitlerde bulunmuştur. Rıskılov, Moğolistan'ın ekonomik gelişimini, özellikle hayvancılıkla ilgili stratejik adımlar atarak, bu sektördeki kapasitenin artırılmasını önermiştir (Abıltayoğlu, 1994, s. 45).

Türkistan'dan döndükten sonra, Rıskılov, tarım ve sanayi politikaları konusunda derinlemesine tartışmalara katılmış ve bu alandaki karşıt görüşleri ele alarak çözüm yolları sunmuştur. Bununla birlikte Rıskılov'un etrafında, Sıdık Ablanov, İskak Esimov, Rus öğretmeni Andreyev, Kenenbay Barmazov, Maksut Jılısbayev, Kerimbay Koşmambetov, Mamırov, Jüzbay Mıngıbayev, akrabalarından Nurşanovlar, Kabilbek Sarmoldaev, Kırgız Turdalı Tokbayev ve toplamda 30'dan fazla Kazak, Kırgız ve demokratik görüşlü Rus gençleri toplanmıştır. Rıskılov, siyasi istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bu dönemde, göçebe

halkın siyasi haklarını ve sosyal durumunu korumak amacıyla "*Buhara*" adlı bir örgüt kurmuştur. Rıskılov, "*Buhara*" örgütünün üyelerini Aulieata'ya (şimdiki Taraz) çağırarak siyasi durumu tartışır. O dönemde Aulieata'daki yönetim, Avrupa kökenli Bolşevikler ve sol sosyalist devrimcilerin elinde olduğu ve bu grup içinde Müslümanların bulunmadığını söylemek mümkündür. Rıskılov, Kazak gençlerine, siyasi iktidara ve askeri güce sahip olan Sovyet hükümetine katılmalarının gerektiğini ve açlıktan ölmeye başlayan Kazak halkını kurtarmak için başka bir yol olmadığını anlatır. Bu süreçte, Rıskılov ve "*Buhara*" örgütünün bazı üyeleri Bolşevik Partisi'ne katılmıştır. Rıskılov, sonraki yıllarda yazdığı kayıtlarda partisine "*1917 yılı Eylül ayında katıldım*" şeklinde ifade eder, ancak bu, siyasi sebeplerle söylenmiş bir ifade olduğunu söylemek mümkündür. Bunun sebebi iç savaş sonrası, partiye katılanların hangi tarihte katıldığının önemi artmıştır. Bu nedenle, Rıskılov, devrim öncesindeki parti üyeliğini kanıtlamak amacıyla böyle bir ifade kullanmaya mecbur olmuştur. Bununla birlikte 1919 yılında, Türkistan Sovyetlerinin VIII. Kongresi'nin delegesi olarak doldurduğu ankette, Rıskılov, partisine 1918 yılının başında katıldığını belirtmiştir. Sonraki yıllarda değişen siyasi ortamın etkisiyle örgütün adı "*Kazak Gençlerinin Devrimci Birliği*" olarak değiştirilmiştir (ÖC MDA, fon. 17, liste. 1, dosya. 37, s. 147-148). 1925'te, "*Devrim ve Türkistan'ın Yerli Nüfusu*" adlı derlemesinde, örgütün tüzüğü ve programını sunmuştur (Sarımoldaev, 1926, s. 66-71; Dimanshteyn, 1930, s. 366-368).

1926 yılında, Sovyet Rusya Hükümeti'nde önemli bir pozisyona atanarak, Türkistan ile Sibiryaya arasındaki demir yolu hattı olan "Türkistan-Sibiryaya Demir Yolu" (TÜRKSİB) inşaatı için gerekli düzenlemeleri yapmıştır. Bu projenin, Orta Asya'nın kalkınmasında, özellikle de pamuk üretimi ve sanayisi açısından çok önemli olduğu vurgulanmıştır. Rıskılov'un, Türkistan-Sibiryaya Demir Yolu'nun inşasına yönelik çalışmaları, sadece ulaşım altyapısını değil, aynı zamanda bölgesel kalkınmayı da teşvik etmiştir. Türkistan'ın, Sibiryaya'dan ucuz tahıl alımını sağlayarak, Orta Asya'da pamuk tarımını geliştirme imkânı bulmuştur. Bu aynı zamanda Sovyetler Birliği'ne dışarıdan pamuk temin etme gerekliliğinden kurtulmasını sağlamış ve ülkenin sanayileşmesine büyük katkı sağlamıştır. Türkistan-Sibiryaya Demir Yolu projesi, aynı zamanda yerel iş gücünün gelişmesine de büyük katkı sağlamıştır. Rıskılov, inşaat sürecinde yerel işçi kadrolarını ön planda tutmuş ve bu projede yerel halkın katılımını arttırmıştır. Bunun sonucunda, 1927-1934 yılları arasında demir yolu işçilerinin sayısında büyük bir artış yaşanmış, özellikle Türkistan'dan gelen işçi sayısı önemli ölçüde çoğalmıştır. Rıskılov'un çalışmaları, sadece ekonomik ve altyapı projeleriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin uluslararası alandaki ticaret politikaları ve dış ilişkileriyle de doğrudan ilgilenmiştir. Türkistan, Sibiryaya ve Moğolistan'daki politik ve ekonomik reformlarıyla, Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'daki stratejik ve ekonomik yönünü şekillendiren önemli bir lider olmuştur. Bu bağlamda, Rıskılov'un çalışma biçimi ve stratejik düşünceleri, günümüz ekonomilerinde de geçerliliğini koruyan önemli dersleri sunduğunu söylemek mümkündür (Ustinov, 1984, s. 155-158).

TÜRKSİB'in inşası, Türkistan-Sibiryaya demir yolunun ilk kez birleştirilmesi, yalnızca Sovyetler Birliği'nin ulaşım altyapısının gelişimine değil, aynı zamanda bölgesel ekonomik entegrasyonun güçlenmesine de büyük katkı sağlamıştır. Rıskılov'un bu projedeki liderliği ve katkıları, sadece mühendislik açısından değil, aynı zamanda stratejik anlamda da son derece önemli olmuştur. Rıskılov'un yönetimindeki çalışmalarda, özellikle ilk beş yıllık kalkınma planı çerçevesinde gerçekleştirilen büyük altyapı projeleri, bölgesel kalkınma

açısından büyük bir dönüm noktası teşkil etmiştir. TÜRKSİB'in inşası, Kazakistan'ın güney bölgelerini Sibiryaya ile birbirine bağlayan ilk büyük demir yolunun kurulmasıyla sonuçlanmış ve bu da sadece ulaşım değil, ticaret, sanayi ve ekonomik ilişkilerde yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu demir yolunun tamamlanması, Kazakistan'ın ekonomisinin Sovyetler Birliği ile entegrasyonunu hızlandırmış, Orta Asya'nın içindeki lojistik ve ticaretin yeniden şekillenmesine olanak tanımıştır (“Kazakistan Pravda”, 13 Nisan 2006).

Rıskılov, Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcısı olarak görev yaparken birçok meseleyle ilgilenmiştir. Sanayi işletmelerinin kesintisiz üretime geçişine yönelik çalışmaların organizasyonu ve yönetimi için özel bir hükümet komisyonuna başkanlık etmiştir (“İzvetsya”, 2 Ekim 1929). Rıskılov, liderlik görevinde bulunduğu süre boyunca, Kazakistan ve Rusya ekonomilerinin entegrasyon sürecine aktif olarak katkı sağlamıştır. RSFSR Halk Komiserleri Konseyi'nin 296 toplantısına katılmış, Rusya Federasyonu hükümetinin 34 toplantısına başkanlık etmiş ve RSFSR Halk Komiserleri Konseyi'nin 2070 kararına imza atmıştır. Örneğin, 1926'da onun girişimiyle Güney Kazakistan'da Aksu-Cabagli doğal rezervinin, 1931'de Kostanay bölgesinde Nauryzym rezervinin kurulması ve 1935'te Ural'da İlymen rezervinin yeniden yapılandırılması hakkında RSFSR Halk Komiserleri Konseyi'nin kararı çıkarılmıştır. Sovyetlerde gündeme gelen meselelerin tümünün Moskova'da onaylandığı düşünüldüğünde, Rıskılov'un eğitim ve bilimin gelişmesine büyük katkı sağladığı söylenebilir. Rıskılov döneminde şu kurumlar kurulmuştur: Kazak Pedagoji Enstitüsü (şu anda Abay adındaki Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi), zooteknik ve veterinerlik enstitüsü, Taşkent ve Bişkek'teki pedagoji enstitüleri, Türkistan Üniversitesi (SAGU, Taşkent). Rıskılov ayrıca Moskova'da Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nin (DEKÜ) kurulmasına katkıda bulunmuştur. Moskova ve Leningrad'daki doğu araştırma enstitüleri ve eğitim kurumlarının çalışmalarını denetlemiştir. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plan'ın tüm inşaat projelerinde yer almış ve uzun süreli iş gezilerine çıkmıştır. 1932-1934 yılları arasında RSFSR Ekonomik Konseyi (ECOSO) bünyesindeki el sanatları sanayisi ve zanaat kooperasyonu komitesini yönetmiştir. Komite, yerel bölgelerde, çalışanlar ve aileleri için ev eşyaları ve çeşitli gıda ürünleri üreten mini fabrikalar ve atölyeler kurmuştur. Sanayi kooperasyonları görevlerini yerine getirmişve İkinci Beş Yıllık Plan'ın sonunda tüketim mallarının üretimini üç katına çıkarmıştır (Ustinov, 1996, s. 343).

Bu mini fabrikalar ve atölyeler, kendi başına küçük işletmeler niteliğinde olduğu söylenebilir. Günümüz terminolojisiyle söyleyecek olursak, bunlar küçük ve orta ölçekli işletme yapılarıdır. Zanaat kooperasyonu, Sovyetler Birliği'nin dış ekonomik ilişkilerinde kürk, ahşap ve diğer ihracat ürünlerinin tedarikini sağlamış ve bu ürünlerin hazırlanmasında aktif bir rol üstlenmiştir. 1930-1934 yılları arasında Rıskılov, Rusya Federasyonu İhracat Konseyi'ne başkanlık etmiştir. Rıskılov'un önerisiyle, 1933 yılında ihracat için çalışan işletmelerin uzmanlaşması sağlanmıştır (günümüz ifadesiyle bu durum, rekabet edebilirliktir). Rıskılov, yurtdışına satış amacıyla kürk, keten ve ahşap malzemelerin hazırlanmasına özel önem vermiştir. Ürünlerin kalitesine özen göstermiş ve bu durumu şu şekilde dile getirmiştir: *'Planı yalnızca niceliksel açıdan yerine getirmek yeterli değil; bazen her şeyi kalite belirler ve yalnızca niceliksel göstergelere odaklanmak, gerekli döviz kazancını sağlamaz. Şu anda Finlandiya deneyimi bunu göstermektedir'* (Vineşiyaya Torgovlya, 1933, Nu: 21-22, s. 2).

RSFSR Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcısı olarak oldukça yoğun bir görevde olmasıyla birlikte, Rıskulov doğduğu Kazakistan hakkında gelişmeleri takip etmiştir. Açlık ve Kazakların göç etmek zorunda kalmaları hakkında çıkan haberleri takip etmiştir. 1918'deki açlık, yalnızca Aylık bölgesini değil, tüm Türkistan'ı etkisi altına almıştır. Rusya'nın pamuk üretimi için sömürge haline gelen Türkistan'da, buğday üretimi son derece düşüktü, ayrıca iç savaşın etkisiyle Rusya'dan gelen gıda sevkiyatları kesilmiş ve halkın durumu giderek daha da kötüleşmiştir. Rus devrimcileri ve sol sosyalist devrimcilerden oluşan Türkistan hükümeti, bölgedeki tüm buğdayı tekelleştirerek yalnızca şehirdeki Rus halkını ve askerleri beslemeye başlamış; buna karşılık, Müslüman halk, gıda kaynaklarından mahrum kalmıştır. Göçebe Kazakların hayvanları, güçlü olanların elinde kaldı, silah taşıyan her serseri savunmasız Kazakları yağmalamaya başladığı söylenebilir. Yerel yönetim, bu kıyım gözü yumarak açıkça destek sağladığı kaynaklarda geçmektedir. Bu durumu durdurmanın tek yolu, bölgesel hükümete karşı durmak olduğunu T. Rıskulov iyi bir şekilde anlamaktadır. 1918 sonbaharında, Taşkent'te yapılan Türkistan Sovyetleri'nin VI. Kongresi'nde, T. Rıskulov, Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (TASSR) Merkez Yürütme Komitesi (OAK) üyeliğine seçilir ve Cumhuriyetin Sağlık Bakanı olarak atanmıştır (Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi (ÖC CA), fon. 60, liste. 1, dosya. 7, s. 3).

Rıskulov, 1918 yılının 28 Kasımında, komisarlık görevinden feragat ederek, Açlıkla Mücadele Merkezi Komitesini kurmuştur (ÖC MDA, fon. 17, liste. 1, dosya. 171, s. 117-120). Aynı dönemde Rıskulov sadece 24 yaşındaydı, ancak genç yaşına rağmen kısa bir süre içinde hükümetin içinde büyük bir prestij kazanmış ve Türkistan'da tanınan bir lider haline gelmiştir. Rıskulov'un organizasyon yeteneği sayesinde, Rus Bolşevikleri, Müslüman halk arasındaki açlığı kabul etmek zorunda kalmıştır. Ardından gıda ile para dağıtmaya başlanmıştır. Açlıkla Mücadele Komisyonu'nun ulusal, bölgesel, ilçe, köy ve şehir düzeyinde şubeleri açılmıştır. Tüm Cumhuriyet genelinde 1200'den fazla kamu yemek yeri, yetimhaneler ve bulaşıcı hastalıklar için klinikler kurulmuştur. Rıskulov'un çağrısıyla, Türkistan bölgesinin 11. 000 milliyetçi genci komisyon şubelerine katıldı. Beş-altı aylık yoğun çabaların ardından, 1919 baharında Türkistan'daki açlık durumu önemli ölçüde azalmıştır (Yılmaz, 2024, s. 53-59; Konıratbaev, 2010, s. 40-43). Tehdit eden ölüm tehlikesinden, istatistiksel verilere göre tam 1. 000. 000 insan kurtarılmıştır (Rıskulov, 1925, 12. Cilt).

Rıskulov, Kazakistan'da Goloşekin'in liderliğinde (Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri) uygulanan toplu kolektivizasyonun (büyük çiftlik projesi) yerli halk için korkunç ve trajik sonuçlarına derin üzüntü duymuş ve Stalin ile çevresindekileri bu politikanın değiştirilmesi gerektiğine ikna etmeye çalışmıştır. Bununla birlikte bu girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Rıskulov, İ. Stalin ile görüştüğünde VKP (b) Merkez Komitesi'ne (Vekil Komünist Partisi (bolşevikler) açlık ve Kazakların göçünü durdurmaya yönelik bir dizi öneri sunmuş ve bu önerilerin uygulanmasını takip etmiştir. Bu durum, Stalin'e yazdığı ve ana teması Kazakların genetik mirasını korumak olan üç mektupla belgelenmiştir. Rıskulov, 1926'da şöyle yazmıştır: *"Kazak halkının tamamen yerleşik tarım hayatına geçmesi gerektiğini ve geçeceğini kim belirledi ve hangi temelde? Bu yönde bir gelişme eğilimi olabilir, ancak bu, uzak gelecekte tamamlanacak bir süreçtir; şimdilik ise gelişme koşulları ve imkânlarının dengesi elbette oldukça farklıdır"* (Rıskulov, 1984, s. 125-126). Bununla birlikte Rıskulov, 9 Mart 1933'te İ. Stalin'e tekrar bir rapor mektubu yazmış ve bu konuyla

ilgili onunla görüşmeyi başarmıştır. Görüşmenin ana konusu göç olmuştur. Kazakların merkezi bölgelere doğru gerçekleşen bu göçün ilk defa yaşandığını dile getiren Rıstulov, bu meselenin gündeme alınmasını sağlamış, VKP (b) Merkez Komitesi'ne Kazakların açlıktan etkilenmesini ve göç etmelerini durdurmak için bir dizi öneri sunmuştur:

- 1) Kazakların sanayi işletmeleri sisteminde ve tarımda istihdam edilmesi,
- 2) Tahıl Tedarik Komitesine açlık çekenler için 400 bin pud tahıl ayırma görevinin verilmesi,
- 3) Kazakları yerleşik hayata geçirme planının gözden geçirilmesi, çünkü çalışma yetisine sahip nüfusun ve iş gücü olarak kullanılabilir hayvanların azalması nedeniyle 30 milyon rublelik iş gücü katkısının halk için yeterli olmaması,
- 4) Kazölkekom'un, bir ay içinde göç eden Kazakların gelecekteki yerleştirilmesine dair hazırlanan eylem planını ve aynı sürede Kazakistan'da hayvancılığı geliştirme planını (hayvan sayısının azalması ve hayvancılığın ihmal edilmesi nedeniyle) Merkez Komiteye sunmakla yükümlü tutulması,
- 5) SSCB Merkez İstatistik Müdürlüğüne, bu yılki nüfus sayımının yapılması ve ana Kazak bölgelerindeki ekonomik durumun değerlendirilmesi,

Bununla birlikte, bu bölgelerde ilkbahar ekimi tamamlandıktan sonra ekim alanlarının kayıt altına alınmasını da önermiştir (Rıskılov, 1998, s. 320-321; 345-348). Rıskılov, VKP (b) Kazakistan Bölge Komitesi'ne olduğu kadar Kırgız ve Başkurt Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri hükümet organlarına da Kazakların göçünü durdurmak ve onları iş yerlerinde tutmak için mektuplar ve telgraflar göndermiştir. Rıskılov'un Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcısı olarak üstlendiği son sorumlu görevi, 18 Ocak 1937'de RSFSR Anayasası'nın nihai metnini hazırlamak için düzenleme komisyonuna dâhil edilmesidir. Komisyon üyeleri arasında M. İ. Kalinin, T. K. Orjonikidze, RSFSR Halk Komiserleri Konseyi Başkanı D. E. Sulimov, Rıskılov ve diğerleri bulunmuştur (Ustinov, 1996, s. 345). Bununla birlikte, Rıskılov'un anayasaya reformcu fikirleri dâhil edilmemiştir. Sebebi, Stalin'in kurduğu kişisel iktidar rejiminin kurbanı olmasıdır.

3. Rıskılov'un Ekonomi Politikaları

Rıskılov'u daha çok önemli bir devlet adamı olarak tanınmaktadır. Bununla birlikte Rıskılov'un başka bir yönü de onun ekonomik mirası ve halk ekonomisinin geliştirilmesine yönelik somut katkılarıdır. Onun doğrudan katılımıyla Orta Asya ve Kazakistan'da sanayi ve ulaşımın temelleri atıldı, pamuk tarımı geliştirildi (bu günümüzde pamuk kümesi olarak adlandırılmaktadır). On bir yıl boyunca RSFSR Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcısı olarak görev yaparken, Sovyetler Birliği'nin geniş coğrafyasındaki ekonomik inşaat konularıyla ilgilenmiş; bu da Rıskılov'un yüksek ekonomik bilgi ve becerisini kanıtlamaktadır. Bunu anlamak için Rıskılov'un imzaladığı tüm konsey talimatları ve kararlarını incelemek önemlidir. TÜRSİB inşaatı sırasında Rıskılov, Orta Asya, Sibirya, Kazakistan ve Kırgızistan arasında yük taşımacılığının artışı ve bu taşımacılığın bölgelerin sosyal-ekonomik gelişimine etkisini derinlemesine analiz eden bir ekonomist olarak, merkezi ve yerel gazetelerde yazılar yayımlamıştır. Özellikle, Orta Asya'yı pamuk tarımının belirgin olduğu ekonomik bir bölge, Sibirya'yı ise buğday, yem, kereste ve doğal kaynakların bol olduğu bir alan olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda, Kazakistan ve Kırgızistan'ı tarım ve hayvancılıkla uğraşan karma tarım bölgeleri olarak belirtilmektedir. Rıskılov'un Sibirya sanayisi, özellikle de metalurji ve kimya sanayisinin gelişimi konusundaki gözlemleri dikkate

değerdir. Bütün bunları 1930 yılında yayımlanan 'TÜRKSİB' adlı kitabında, çok sayıda makalesinde ve N. Grig'in 'Na Turksibe' ve Z. Ostrovski'nin 'Velikaya magistral' (TÜRKSİB'in işleri ve insanları hakkında) adlı kitaplarına yazdığı önsözlerde dile getirmiştir (Ustinov, 1998, s. 80).

Rıskulov'un hizmetinde, bölgesel ekonomi sorunlarının pratik çözümü önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemde Rıskulov, 200'den fazla eser yayımlamıştır ve bunlar arasında "Jedisu Meseleleri" (Yedisu Problemleri), "Kazakistan" ve "Kırgızistan" gibi eserler yer almaktadır. Bu eserlerinde, o dönemde, Kazakistan ve Kırgızistan'ın ekonomik tarihi ve ekonomik coğrafyasına dair kapsamlı bir açıklama sunan ilk yazarlardan biri olmuştur. Özellikle "Jedisu Meseleleri" adlı eserinde, bölgenin ekonomik ve coğrafi özelliklerini derinlemesine analiz etmiştir. Rıskulov'un bu eserlerinde, bölgesel ekonomi sorunlarının çözümüne yönelik önerilerde bulunduğu ve aynı zamanda bölgesel kalkınma için izlenmesi gereken stratejilere dair fikirlerini paylaştığı görülmektedir (Rıskulov, 1997, s. 5-32). Rıskulov, "Jedisu Meseleleri" adlı eserinde Jedisu bölgesini ana tahıl ve hayvancılık alanlarından biri olarak tanımlamaktadır. Bölgedeki halkı nüfus sayısı ve etnik kimlikleri açısından geniş bir şekilde inceler, Çarlık yönetiminin verimli toprakları el koyma politikasına, Ruslar ve Kazaklar arasındaki ekonomik ayrışmaya dair veriler sunmaktadır. Jedisu bölgesindeki hükümet organlarının öncelikli görevleri arasında şunlar yer alır: Toprak Reformu: Devlet planlarına göre toprak reformu sonuçlarını tam anlamıyla yerleşik hale getirmek.

Karşıt Tendanslara Karşı Mücadele: Toprak reformuna karşı çıkan her türlü hareketi sert bir şekilde engellemek ve bu eylemleri gerçekleştirenleri açık mahkeme süreçleriyle cezalandırmak.

Yoksul Çiftçilerin Yerleştirilmesi: Çiftçileri, özellikle Rus köylülerini kentsel yerleşim alanlarına yerleştirerek, devletin onlara alet, malzeme ve tohum sağlaması.

Devlet Yardımları: Köylülerin toprak reformu sonucu yeniden yerleşmelerini sağlamak için devletin mali ve fiziksel destek sağlaması.

Sosyal Yardımlar ve Kooperatifler: Kooperatifler ve sendikalar gibi kuruluşları, yerleşim yerlerinde ekonomik faaliyetleri koordine etmek.

Rıskulov'un önerdiği bu reformlar, Jedisu bölgesindeki toprak reformunun düzgün bir şekilde uygulanmasını sağlamayı ve halk arasında eşitsizliği azaltmayı hedeflemiştir. Ayrıca, Kırgız bölgelerinde toprak kullanımını yeniden düzenlemek için özel bir plan geliştirmiştir. Burada, toprak düzenlemeleri üç ana kategoriye ayrılmıştır: tarımsal, hayvancılık-tarımsal ve sadece hayvancılık alanlarında yapılacak yerleşim düzenlemeleri; aynı şekilde, Kazakistan adlı eserinde, Rıskulov, Kazakistan'ın 1920'lerdeki ekonomik durumunu, özellikle hayvancılığın, sanayinin, ticaretin, ulaşımın ve finansal durumun gelişimini ele almıştır. Bu eser, Kazakistan'ın ekonomik yapısının temel unsurlarını ve Sovyetler Birliği içindeki yerini derinlemesine incelemektedir (Rıskulov, 1997, s. 190-274). Rıskulov, Kazakistan'ın genel nüfusu yaklaşık 6. 553. 600 kişi olduğunu ve bunun %92'si kırsal kesimde yaşadığını dile getirmektedir. Kazaklar için, böylece Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (KazAKSR) ana halkını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu döneme kadar Kazakları, "Kırgızlar" olarak yanlış bir şekilde adlandırıldığını söylemekte fayda vardır (Hallez, 2014, s. 120).

Rıskılov, sömürgeleştirme tarihine büyük önem vermektedir. Göçmenlerin Kazakistan bozkırlarını sömürgelestirmesi ve buna bağlı olarak Çarlık rejiminin uyguladığı politika, Kazak halkının sonraki tarihsel sürecinde büyük bir rol oynamıştır. Bu süreç, halkın ekonomik ve sosyal ilişkilerinde büyük bir karmaşıklığa yol açmış, ilerleyen ekonomik ve kültürel gelişiminde derin izler bırakmıştır. Kazakistan'a ilk göç edenler Rus kozaktır. 16. yüzyılın sonunda, daha doğrusu Yaik (bugünkü Oral bölgesi) bölgesinde serbest Kazaklar topluluğu kurulmuştur. 17. yüzyılda, Irtysh Nehri boyunda Kazak yerleşimleri kurulmuştur. Bu Kazak yerleşimleri genişleyerek Ural ve Sibiry Kazak orduları halini almıştır. Kazaklar, Rus yönetiminin sınırlarını genişletmek için askeri bir sınır muhafızlığı rolü oynamış ve bu nedenle çeşitli ayrıcalıklar elde etmiştir. Sömürgeleştirmenin etkileri, Kazakistan'ın Türkistan bölgesinde (Jedisu ve Sırderya illerinde) daha belirgin bir şekilde hissedilmiştir. Bu bölgelerde işlenebilir toprakların miktarı sınırlıdır, çünkü bu alanların büyük bir kısmı tarım için uygun olmayan yerlerden (dağlık, çöl, tuzlu topraklar vb.) oluşmaktadır. Kazakistan'ın temel ekonomik sektörleri hayvancılık ve tarımdır. Diğer sektörler, sanayi, ticaret, finans vb. ise bu iki sektöre bağlıdır. Tüm tarım sektöründe (hayvancılık ve tarım), en büyük pay karma tarım-hayvancılık sektörüne aittir. Kazakistan'ın üç doğal-coğrafi bölgesinde (kuzey, orta ve güney) hayvancılık ve tarım, farklı seviyelerde gelişmiştir: Kuzey bölgesinde tarım ön planda, orta bölgedeki kuru bozkırda ise hayvancılık öne çıkmaktadır. Güneyde ise dağ eteklerinde karma bir hayvancılık-tarım sistemi bulunmaktadır. 1900 yılında Kazakistan'ın (yani Kazakistan SSC'nin eski sınırlarında) kuzey bölgesindeki toplam hayvan sayısı 11. 477. 002 başa ulaşırken, 1916'da bu sayı 20. 561. 447 başa çıkmıştır. Yani bu süre zarfında 9. 084. 455 başlık bir artış gözlemlenmiştir (eski göç yönetimi verilerine göre) (Rıskılov, 1997, s. 244-245).

Hayvancılıkla uğraşan çiftliklerin kriz dönemi sırasında, özellikle koyun ve at sayısının büyük oranda azalması, Kazakistan'ın genel ekonomik durumuna ağır bir etki yapmıştır. Yukarıda verilen sayılardan, hayvancılıkla uğraşan çiftliklerin hızla yeniden toparlandığı ve hayvan türlerinin içsel yeniden yapılandırıldığı açıkça görülmektedir. 1925 yılına ait verilere göre özellikle yavru sayısının arttığı gözlemlenmiştir. Bu dönemde, en son doğrulanmış verilere göre, Kazakistan'daki toplam hayvan sayısı 22 milyon başa, 1926 yılında ise 26 milyon başa kadar yükselmiştir. Devrim öncesinde ise Kazakistan genelindeki (Türkistan bölgesi de dâhil olmak üzere) toplam hayvan sayısı 35 milyon başa kadar ulaşmıştır. (Rıskılov, 1997, s. 246-247). Hayvancılıkta, hayvanların ırkını iyileştirme ve kalitesini artırma amacıyla safkan hayvan yetiştirmenin büyük önemi vardır. Tarım ise Kazakistan'ın ekonomisinde ikinci önemli bir sektörü oluşturmaktadır. 1916 yılında, eski Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde tarım alanı 3. 348. 000 desyatineye ulaşmış, bunun %61'i Rus çiftçilerine, %19'u Rus Kozaklarına ve özel çiftlik sahiplerine, %20'si ise yerli Kazaklara aittir. Verilen alandan her desyatine (aklaşık olarak 1. 0925 hektar) başına ortalama 40 pud ürün alındığında, 133. 920 bin pud tahıl elde edilebileceğini söylemek mümkündür. Bu ürünler arasında, özellikle pamuk (1925 yılında alanı 36. 000 desyatineye, 1926'da ise 52. 000 hektara ulaşması hedeflenmiştir), tütün, şeker pancarı, haşhaş gibi teknik ürünler yer almaktadır; bunlar yoğun bakım gerektiren ancak yüksek kar getiren ürünlerdir. Pamuk yetiştirmek için uygun araziler, Kazakistan'ın güney bölgelerinde 2. 000. 000 desyatineye kadar ulaşmaktadır. Yüksek kaliteli elyaf (ince liflerden oluşan malzeme) veren ve Kazakistan'ın nehirleri ve gölleri kenarında geniş alanlar kaplayan kenevir bitkisini

ayrıca vurgulamak gerekir. Örneğin, Jetişu bölgesinde Balkaş Gölü kıyılarında yetişen kenevir, 1.000.000 pud elyaf üretebilmektedir. Diğer teknik ürünler arasında şeker pancarı, pirinç ve yonca (Güney Kazakistan'da) yetiştirmenin özel bir potansiyele sahip olduğunu belirtmek gerekir. Kazakistan'ın tahıl ürünlerinin çoğu iç tüketime yöneltilirken, artan kısmı ise Türkistan'a ihraç edilmiştir. 1922-1924 yılları arasında, kendi tahılı yetersiz olan halka 6.250.912 pud tahıl verilmiştir, ancak 1925 yılından itibaren tahıl miktarı iç ihtiyaçları karşılayacak düzeye gelmiştir. 1925 yılında, tüm Kazakistan'da 100 milyon pud tahıl yetiştirileceği önceden tahmin edilmiştir. 1926/27 yılları itibarıyla tahıl dengesi, 1 Eylül 1926'daki tahıl durumu itibarıyla toplam hasat 156 milyon pud olarak belirtilmiştir, satışa sunulacak fazla miktar ise Ticaret Halk Komiserliği tarafından 43 milyon pud olarak belirlenmiştir (Rıskulov, 1997, s. 250-255).

Kazakistan'daki sanayi, Orta Rusya'nın sanayisi kadar büyük bir rol oynamasa da, gelecekte genişleme potansiyeline sahiptir. Sanayinin genel yapısında, işleme sektörünün ön planda olduğu görülmektedir. Sanayi işletmeleri, genel olarak, birleşik, bölgesel ve yerel önem taşıyan işletmeler olarak sınıflandırılmaktadır. Birinci grupta, Emba Nehri'ndeki 70.000 kilometrekareyi kapsayan petrol üretim tesisleri yer almaktadır; 1915 yılında 16,5 milyon pud, 1921'de 500 bin pud ve 1924/25 yıllarında ise 12 milyon pud üretim yapılmıştır. Sonraki sırada, içerisinde bakır, çinko, kurşun, gümüş ve altın bulunan Rudnik maden yatakları yer almaktadır. Bu alanda, "Altkazpolimetall" ve Atbasar Trustları gibi güçlü iki metal işleme tesisi kurulmuştur. Bölgesel öneme sahip sanayi işletmeleri arasında birinci sırada deri işleme sanayi yer alır; bu sektörde 1925/26 yılları için üretim hedefi 130.000 büyükbaş derisi ve 136.000 koyun derisi, 1926/27 yılları içinse 183.000 büyükbaş derisi ve 160.000 koyun derisi olarak belirlenmiştir. Sonraki sırada ise tuz işleme gelir: Erek tuz yatağında 100 milyar pud tuz rezervi bulunmaktadır, ayrıca Pavlodar bölgesindeki tuzlama, Hazar Denizi ve Karabugaz Körfezi'ndeki tuz da önemli yer tutar. Sadece Doğu Kazakistan'da 764 tuzlu göl bulunmaktadır. Her yıl Kazakistan, 8 milyon pud tuz satmaktadır. Kazakistan'ın balıkçılık sanayisi ise esas olarak Aral Denizi ve Hazar Denizi kıyılarında yer almaktadır. Hazar kıyılarında balıkçılık, 1911 yılında 3 milyon pud, 1923/24 yıllarında ise 576.845 pud balık avlanmıştır. Aral Denizi'nde ise 1915 yılında 2 milyon pud balık avlanmıştır. Tekstil sanayisinde ise Almatı'daki şuga fabrikası dikkat çekmektedir; 1914 yılında 240.041 kese, 1921 yılında ise 58.542 kese kumaş üretimi yapılmış ve 1924/25 yıllarında üretim 154.543 kese kumaşa yükselmiştir. 1926/27 yıllarında üretim hedefi 240.000 metre kumaş olarak belirlenmiştir. Ayrıca yerel zanaat üretiminin geliştiği ve birkaç küçük fabrikanın daha inşa edilmesinin planlandığı belirtilmektedir (Semey bölgesinde). Altın madenciliği, Kazakistan'ın birkaç bölgesinde (Kostanay ve Semey bölgeleri, "Kazbatsaltın" ve "Kazşığısaltın" trustları) yer almakta ve diğer birçok bölgede de araştırmalar sürdürülmektedir. 1926/27 yıllarında 1.177 kilogram altın üretimi hedeflenmiştir. Kazakistan'da ayrıca sigorta türleri, karşılıklı kredi toplulukları ve diğer benzer yapılar gelişmektedir (Rıskulov, 1997, s. 250-255).

Kazakistan'ın dış ticareti, öncelikle hayvancılık ürünleri, tahıl ve yağlı tohumların ihracatına dayanmaktadır. Kazakistan'da tüketim ve tarım kooperatifleri de önemli bir hızla gelişmektedir. Özellikle tarım kooperatifleri Kazakistan'da büyük bir öneme sahiptir. 1925 yılı itibarıyla, 1 Kasım'da Kazakistan genelinde tüm tarımsal ortaklıklar ve diğer tarımsal kooperatif türlerinin sayısı 1576'ya ulaşmış, bunlara bağlı işletmelerin sayısı 123.974,

üyelerinin ortalama oranı ise %78, 7 olmuştur. Pay oranına göre, ilk sırada kredi tarımsal toplumlari, kooperatif tarımsal ortaklıklar, tarımsal sanayi kooperatifleri ve diğeri yer almaktadır. 1926 yılı itibariyle KazAKSR sınırları içinde 1193 kooperatif bulunmakta olduğunu söylemek mümkündür. Demiryolları, kuzey sınır boyunca, Orenburg – Taşkent ve Arıs – Pişpek (1927'den itibaren Frunze şehri) hatları boyunca geçmektedir (Rıskulov, 1997, s. 256). Bu demir yolları, Sibirya, Kazakistan ve Orta Asya arasında ekonomik bağlantılar kurarak, Sovyetler Birliği'nin Batı Çin ve Batı Moğolistan ile mal ticaretini geliştirmede de büyük bir rol oynamıştır. Rusya'nın Batı Çin ile arasındaki mal ticareti, 1923 yılında 20. 312. 000 ruble, 1924/25 yıllarında ise 7. 145. 000 ruble, 1925/26 yılının ilk yarısında ise 6. 083. 000 ruble olarak gerçekleşmiştir (Rıskulov, 1997, s. 258- 259).

Orman sanayi o dönemde yeni yeni gelişmektedir. 1927/28 yıllarında odun hazırlığıyla üç fabrika (Keben, Rıbachye ve Karakol) uğraşmış ve 186 bin metreküplük odun işlenmiştir. 1926-1929 yılları arasında orman sanayisine 220 bin ruble harcanmıştır. 1926/27 yıllarında yıllık 39 bin büyükbaş hayvan derisi ve 10 bin küçükbaş hayvan derisini işleyen bir deri fabrikasının yapımına başlanmıştır. Fabrikanın maliyeti 350 bin ruble olup, inşaatının tamamlanması için 1929/30 yıllarında 176 bin ruble ayrılacaktır. 19 iç organ temizleme işletmesi bulunmaktadır, bunların 13'ü devlet işletmesi olup, hepsi basit nitelikteki işletmelerdir. Hayvancılıkta iç organ hammaddesi ile üretilen ürünler yaklaşık 70 bin takımı oluşturmaktadır. "Intergel'po" kooperatifine (Çek asıllı, gönüllü yapılanma) bağlı bir şal fabrikası, yılda 260 bin metre kumaş üretmektedir. 1927 yılı 1 Ekim itibariyle fabrika 30 bin metre şal üretmiştir. Silikat sanayi sisteminde yılda 4-6 milyon tuğla üreten bir tuğla fabrikası ve başka birkaç basit fabrika bulunmaktadır. Başlangıçta 49. 141 ton üretim kapasitesine sahip olan Kızılkıya Çimento Fabrikasının inşaatı yapılması planlanmış, ancak inşaatı ertelenmiştir. 1929/30 yıllarında yağ işleme, malt fabrikaları, makarna fabrikası ve çeşitli inşaat malzemeleri üreten diğeri fabrikaların inşaatı başlamıştır. Kırgızistan'da el sanatları sanayi oldukça gelişmiştir. El sanatları işletmelerinin sayısı yaklaşık 4500 olup, bu işletmelerde 7500 kişi çalışmaktadır. Kooperatifleşmiş el sanatları işletmelerinin sayısı 1500'e, atölyelerin sayısı ise 86'ya çıkmaktadır. Un işleme sanayi ve soğutma sektörü henüz gelişmemiştir (yaklaşık 8 metal değirmeni ve 100'den fazla el sanatı işletmesi mevcuttur). Beş yıllık planda, değirmen sayısının artırılması ve elevatörlerin (Frunze şehri vb.) inşası önerilmektedir. Bira üretimi sanayisi, 405 bin ruble değerinde ürün üreten 3 fabrikaya sahiptir. İpek kumaş ve yağ işleme sanayi ile soğutma sektörünü geliştirme hedeflenmektedir. Kırgızistan'ın elektrifikasyonu şu an için gelişim aşamasında olup, bölgenin topografyası ve su enerjisinin bolluğu göz önüne alındığında, bu alanda büyük fırsatlar bulunmaktadır. Başlangıçta 5 bin kilovat kapasiteye sahip olan Kızılkıya Elektrik Santrali'nin (kömürle çalışan) inşaatı planlanmıştır. Frunze şehrine yakın (14 km mesafede) 440 kilovat kapasiteli Alamedin Su Elektrik Santrali'nin inşaatı tamamlanmıştır. Diğeri küçük santraller de faaliyettedir (Oş'ta – 50 kilovat, Caalabad'da – 25 kilovat, Karakol ve diğeri yerlerde). Beş yıllık plan çerçevesinde elektrik santrallerinin sayısının artırılması beklenmektedir (Rıskulov, 1997, s. 259-270).

T. Rıscukov'un ana çalışmaları incelendiğinde, onun Rusya, Kazakistan ve Kırgızistan'a ürün sevk eden büyük bir bölge, hammadde kaynağı, sanayi sermayesi biriktirme ve toprak kolonizasyonu için bir alan olarak düşünüp, planlar yaptığı görülmektedir. T. Rıscukov, tarımın gelişmesinin ana yolunun tarımı geliştirmek olduğunu,

özellikle bunu hayvancılıkla birlikte geliştirmek gerektiğini savunmuştur. Hayvancılık ürünlerini yurtdışına ihraç etmek ve böylece para kazanmak gerektiğini ifade etmiştir. Bugün de bu konu hala önemli bir mesele olarak karşımızda durmaktadır. T. Rıskulov, istatistiksel verileri analiz ederek, Kazakistan'ın güneyi ve Kırgızistan'da Kazaklar ve Kırgızların verimli topraklarının ellerinden alınmasıyla ilgili ekonomik politikayı eleştirmektedir. Bu konuda şu ifadeyi kullanmaktadır: “... yönetim tamamen ilgisiz kaldı, dahası, Kazak-Kırgız halkını yavaşça ekonomik gelişmeden uzaklaştırmak istediler.” (Rıskulov, 1984, s. 137).

Böylece Rıskulov, o dönemde Orta Asya'nın Rusya'nın ekonomik bağımlılığında tutulduğunu, ucuz mineral hammaddeleri ve iş gücünden faydalanılmakta olduğunu açıkça ifade etmiştir. Rıskulov'un bu çalışmaları, onun ekonomik sorunları araştırırken gösterdiği titizliği ve çabasını ortaya koymaktadır.

4. Rıskulov'un Türkistan'da Siyasi Faaliyetleri

20 Ocak 1920'de, Rıskulov, Türkistan Özerk Sovyet Cumhuriyeti'nin (TAKSR) Yüksek Sovyet Başkanlığına seçilmiştir (“Izvestiya TurTsIKa”, 27 Ocak 1920, Nu: 18). Rıskulov, Türkistan AKSR (1918-1924'te var olan özerk bir cumhuriyet) Sovyetleri Merkezi Yürütme Komitesi'ne (Türkâtkom) başkanlık yapmış, yerli halkın ilk temsilcisi olarak tanınmaktadır. 1920 yılının 19 Temmuz tarihine kadar Türkâtkom başkanlığı görevini sürdürmüştür. Rıskulov, Türkâtkom'u, Türkistan'ın tarihi ve objektif koşullarına dayalı olarak çalışan bir organ haline getirmiştir. Komiserliklerin faaliyetleri, Türkistan'ın yerel halklarının yaşam biçimi ve geleneklerine uygun şekilde yeniden yapılandırılmıştır. Cumhuriyetin yasa tasarılarını ve yasal güç taşıyan kararlarını hazırlamak ve kabul etmek, büyük çapta idari-organizasyonel ve bütçeyle ilgili pratik sorunları çözmek, anayasa ve özel kanunların uygulanmasını denetlemek ve hükümet kurumları ile çeşitli komiserliklerin faaliyetlerini birleştirip düzenlemek konularında rehberlik etmiştir. Çarlık yönetiminin sömürgeci politikalarının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaya çalışmış, Rus köylüleri ve Rus-Kozaklarının el koyduğu göçebe Kazakların ata topraklarını sahiplerine geri vermeyi başarmıştır. Eğitim, sağlık, kültürel etkinlikler gibi alanlara büyük önem vererek bu alanlarda kurulan kurumların kalıcı ve verimli şekilde çalışmasına katkıda bulunmuştur. 1916 yılındaki ulusal kurtuluş hareketinin mültecilerine yardım etmiştir. Rıskulov'un Türkâtkom başkanlığı sırasında gerçekleştirdiği en önemli ve temel görev, Türkistan Cumhuriyeti'nin siyasi ve devlet egemenliği uğrunda mücadelesi olduğunu söylemek mümkündür. Türkistan'ı, Türk dili konuşan halkların ulusal devletine dönüştürmeye, Cumhuriyetin egemenliğini sağlamaya, yani siyasi, ekonomik, diplomatik, askeri ve kültürel konularda bağımsızlık haklarını elde etmeye yönelik tüm gücünü seferber etmiştir. Bu politikayı uygulamak için Rıskulov, Türk Komisyonu, Türkistan Cephesi Devrimci-Askeri Konseyi ve Rusya Komünist Partisi (RKP) Merkez Komitesi ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Rıskulov'un adı, Bütün Türkistan fikrinin bir sembolü olarak görüldüğü söylenebilir. Akademisyen M. Kozıbaev, şu değerlendirmeyi yapmıştır: “...o, sadece Sovyet Doğusu'nun değil, dünya çapında ulusal hareketlerin önderlerinden biridir. Rıskulov'un dünya tarihindeki yeri yüksektir, yıldızı parlaktır, o, Sun Yat-sen, D. Nehru, Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) gibi önemli figürlerle aynı düzeyde bir liderdir.” (Kozıbaev, 2009, s. 239; Kozıbaev, 1998, s. 99).

RKP (b)P Merkez Komitesi'nin ulus politikasıyla ilgili eleştirileri nedeniyle Rıskılov, 1920 yılında Türkistan'ın egemenliği meselesiyle Moskova'ya giderek V. İ. Lenin ile yoğun siyasi tartışmalara girmiş ve bu yüzden sonrasında sert bir şekilde takibata uğramıştır. Rıskılov ile birlikte Müslüman Bürosu'nun tüm önde gelen figürleri de zulme uğradığını söylemek mümkündür. Moskova'da Rıskılov ve A. Baytursun, ulusal meseleyle ilgili olarak V. İ. Lenin'e kapsamlı bir mektup sunmuşlardır (Rusya'nın Sosyal ve Politik Tarihinin Devlet Arşivi (RSPTDA), fon. 5, liste. 3, dosya. 3, s. 23–26). Bununla birlikte A. Baytursun, M. Sultanğaliyev ve Türk halklarının on kadar önde gelen siyasetçileriyle birlikte, genel Türk sorunları üzerine tartışmaların yapıldığı gizli bir kurultay düzenlenmiştir (Konuratbayev, 2017, s. 108–114). Türkistan Cumhuriyeti'nin egemenliği ve Bütün Türkistan fikrini savunduğu için sürgün edilen Rıskılov, 1920 yazında RKP(b)P Merkez Komitesinin kararıyla Türkistan'dan ayrılmaya zorlanmıştır (Konuratbayev, 2011b, s. 33–41). Rıskılov, 1920 yılı Eylül ayında Bakü'de düzenlenen Doğu Halkları Birinci Kongresi'ne katılmıştır (Konuratbayev, 2018, s. 249-254). Kongrede, R. K. F. S. R. Ulusal İşler Halk Komiserliği koleji üyesi M. Pavloviç ulus ve sömürge meselesi üzerine temel bir konuşma yapmıştır. 5 Eylül 1920'de Rıskılov, M. Pavloviç'in konuşmasını tartışmaya açmıştır. Kongrenin oturumlarında Rıskılov, R. K. (b)P'nin ulusal politikasını kınamakla birlikte politik tartışmalar düzenlemiştir. Rıskılov, Kongreye katılan Kafkasya, Türkistan, Sibirya, Moğolistan, Tibet, Pers ve Hindistan delegasyonlarını örgütlemiş ve Rusya'nın Doğu halklarına karşı izlediği politikayı sert bir şekilde eleştirmiştir. Bu delegasyonların 23 üyesinin imzasını alarak, V. I. Lenin'e bir mektup yazmıştır. (RSPTDA, fon. 61, liste. 1, dosya. 10, s. 7)

14 Ekim 1920'de, RKP(b)P Merkez Komitesi Siyasi Bürosu, "*BOAK (Anarko-komünistlerin askeri örgütü) üyesi Rıskılov'un çalışması hakkında*" konuyu ele alarak, "*Türk Komisyonu'nun tüm üyelerinin görüşleri alınana kadar, Rıskılov'un Ulusal İşler Halk Komiserliği Kurulu'na dâhil edilmesi kararı ertelensin*" şeklinde bir karar almış ve onu belirtilen halk komiserliği kurulunda sorumlu bir göreve göndermiştir (RSPTDA, fon. 17, liste. 3, dosya. 115, s. 3). Bununla birlikte İ. V. Stalin bu duruma karşı çıkararak, Rıskılov'u görevlendirmemiştir. Ardından Rıskılov'u Moskova'dan uzak tutmak amacıyla 6 Ocak 1921'de Azerbaycan Halk Komiserleri Konseyi Başkanı N. Narimanov'a bir mektup yazarak Rıskılov'u merkezle bağlantı kurma yetkisi olan bir komisaryatın temsilcisi (önetim ve denetim işlevi gören bir kurum) olarak Bakü'ye göndermesini istemiştir. İ. V. Stalin: "*Ona yardım etmelerini rica ediyorum. Eğer onu partinin kongresine Azerbaycan delegelerinden biri olarak dâhil ederlerse, iş için faydalı olacaktır. Ayrıca, o Faaliyet Konseyi'nin bir üyesidir ve burada yapacağı iş de faydalı olmuştur.*" (RSPTDA, fon. 558, liste. 1, dosya. 5564, s. 1-2) diyerek Rıskılov'un gelecekteki çalışmalarını belirlemiştir. Rıskılov, 1921 yılının Ocak-Nisan ayları arasında RKP (b)SRS Ulusal İşler Halk Komiserliği'nin Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki yetkili temsilcisi olarak görev yapma fırsatını bulmuştur. Rıskılov yola çıkmadan önce hastalanmıştır. Bakü'de de bu durum devam etmiştir. Ciddi şekilde hastalanmasına rağmen Rıskılov, 1921 yılının Şubat ayında Azerbaycan Komünist Partisi'nin III. Kongresi'ne, Mart ayında Moskova'da yapılan RKP (b)S'nin X. Kongresi'ne ve ayrıca Türk halkları komünistlerinin II. Konferansı'na katılarak ulusal meseleler hakkında konuşmalar yapmıştır. II. Konferansta, RKP (b)S'nin Türk halklarına yönelik uyguladığı

politikayı "*kızıl emperyalizm*" olarak suçlamıştır (RSPTDA, fon. 583, liste. 1, dosya. 8, s. 65-68).

1921 yılı Nisan ayında sağlık durumu kötüleşen Rıskılov, tedavi amacıyla Bakü'den Taşkent'e gitmeye mecbur kalmıştır. Türkistan'a gelerek 1921 yılı Eylül ayına kadar tedavi gören Rıskılov, tamamen iyileşmemiş olmasına rağmen Moskova'ya geri dönmüştür. Rıskılov, 1920 yılının sonbaharından itibaren komiserlik kurulu üyesi olarak görev yaptığı kaynaklarda geçmektedir. Bununla birlikte Moskova'da tekrar hastalanan Rıskılov'un sağlığı, komiserlikteki görevine devam etmesine uygun olmadığı dile getirilmiştir. Sağlık sorunları nedeniyle, Rıskılov'un, RSFSR Ulusal İşler Halk Komiserliği merkezinde yalnızca 11 Nisan-15 Mayıs 1922 ve 17 Temmuz-27 Eylül 1922 tarihleri arasında düzenli olarak çalışabilmesi mümkün olmuştur. Sağlığı iyi olmasının ardından Rıskılov, ancak 1922 yılı Temmuz ortasından itibaren görevine devam etmiştir (Rusya Federal Belediye Arşivi (RFBA, fon. 1318, liste. 1, dosya. 16, s. 121-137). Rıskılov, 1922 yazında Moskova Şarkiyat Enstitüsü'nü denetleyerek, 1922-1923 öğretim yılında bu enstitüye öğrenci kabul eden Devlet Kabul Komisyonu Başkanlığı'na getirilmiştir (Konuratbayev, 2012, s. 67-73) Rıskılov, Doğu Halklarının Merkezi Yayın Evi'ni kurmuş ve yayın evinin ilk baş editörü olmuştur. Yayın evini kurma ile ilgili tüm belgeleri bizzat hazırlamıştır (RFBA, fon. 1318, liste. 1, dosya. 17, s. 134). Daha sonra, bu yayınevinde, özellikle Kazak kültürünün önemli isimlerinin kitapları yayımlanmıştır. Yayın evinde uzun yıllar boyunca Ahmet Baytursun da çalışmıştır. Rıskılov, Doğu İşçileri Komünist Üniversitesi bünyesinde İşçi Fakültesi açılmasını sağlamış ve burada dersler vermeye başlamıştır (RFBA, fon. 1318, liste. 1, dosya. 17, s. 138). Bununla birlikte Moskova'nın merkezinde, Doğu İşçileri Evi'ni açtırarak, bu mekânı Moskova'ya gelen Kazak entelektüellerinin düzenli olarak toplandığı bir merkez haline getirmiştir (RFBA, fon. 1318, liste. 1, dosya. 17, s. 178).

Rıskılov, 16 Ağustos 1922'de RSFSR Ulusal İşler Halk Komiserliği'nin Uluslar Konseyi toplantısında, açık oylama ile komiserin üçüncü yardımcısı olarak seçilmiştir. Oylamaya katılan 16 kişi, yalnızca Rıskılov'u desteklemiştir. Bununla birlikte Siyasi Büro, 24 Ağustos 1922 tarihinde yaptığı toplantısında, Halk Komiseri I. V. Stalin'in yakın çevresinde komiserlik bürosunun küçük bir kurulunun oluşturulmasına karar vermiş, G. İ. Broydon'u birinci yardımcı, Rıskılov'u ise ikinci yardımcı olarak atamıştır (RSPTDA, fon. 17, liste. 3, dosya. 309, s. 4-11). Rıskılov'a, komiserlikteki siyasi ve kültürel eğitim çalışmalarının yanı sıra, RSFSR'deki yükseköğretim kurumlarıyla ilişkiler kurma görevi de verilmiştir (RFBA, fon. 1318, liste. 1, dosya. 9, s. 70-71).

1922 yılının ilkbaharında, yıkılmak üzere olan Türkistan halk ekonomisini yeniden inşa etmek ve artan "*Başmaçılık*" hareketini durdurmak amacıyla, Rıskılov'un Türkistan'a geri gönderilmesi meselesi gündeme gelmiştir. I. V. Stalin, 14 Mayıs 1922 tarihli G. K. Ordzhonikidze'ye gönderdiği mektubunda şunları belirtmiştir: "*Türkistanlı komünistlere fazla ilgi göstermenin gereği yok, onlar bu tür saygıyı hak etmiyorlar; son iki yıl içinde tümü, yalnızca Rıskılov'un değerini göstermedi, ben onun (Türkistan'a) geri dönmeye karşı değilim*" (Kvashonkin vd. , 1996, s. 252). Bu ifadeler, Rıskılov'un devlet adamı olarak kişiliğine özel bir takdir gösterdiğini ortaya koymaktadır. 1922 yılı 18 Mayıs'ta yapılan Politbüro ("*politik*" (siyasi) ile "*biro*" (ofis, büro) kısaltması) toplantısında, Stalin, "*Türkistan-Buhara işleri*" hakkında bir rapor sunmuş ve bu bağlamda alınan 9 maddelik kararda: "*Rıskılov'un hastalığı nedeniyle Türkistan'a dönmesi kabul edilmesin*" şeklinde bir

karar alınmıştır (RSPTDA, fon. 17, liste. 3, dosya. 293, s. 3, 9–10). Bununla birlikte, RKP(b)P Merkez Komitesinin Örgütlenme Bürosu, 1922 yılı Eylül ayında, Türkistan'ın tahrip olmuş ekonomisini yeniden inşa etmek için Rıskılov'u Türkistan'a geri göndermeyi ve onu Hükümet Konseyi Başkanlığı'na atamayı kararlaştırmıştır. Türkistan Cumhuriyeti Halk Komiserleri Konseyi'nin 8 Ekim 1922 tarihli ve 442 sayılı kararı uyarınca, Rıskılov, TASSR Halk Komiserleri Konseyi Başkanlığı görevine başlamıştır ("Türkistan Pravda", 4 Kasım 1922, Nu: 90, s. 1). Bu dönemde, Rıskılov'un 28 yaşında olduğunu dile getirmek yerinde olacaktır.

Rıskılov, Türkistan Cumhuriyeti'nin devlet yönetim yapısını küçültme ve işleyişinin uyumlu olmasını sağlama meselesine özel bir önem vermiştir. 1922 yılı sonbaharında, Cumhuriyetin farklı yönetim kademelerinde 110. 000 kişi çalışırken, 1923 yılı 1 Ocak'ında Cumhuriyetin yönetim kadrosunun sayısı 11. 170 kişiye indirilmiştir ("Türkistan Pravda", 27 Mart 1923, Nu: 64, s. 2–6). Rıskılov'un özellikle üzerinde durduğu alanlardan biri de eğitim olmuştur. Cumhuriyetin halk eğitimini iyileştirmeden ve okuryazarlık oranını artırmadan, halk ekonomisini yeniden inşa etmek ve geliştirmek mümkün değildi. Rıskılov'un önerileri doğrultusunda, 1922 yılının Aralık ayında yapılan Türkistan Sovyetlerinin XI. Kongresi, devlet bütçesinin %30'unu, yerel bütçelerin ise %24'ünü eğitim işlerine ayırma kararı almıştır. 1923 yılı 28 Temmuz'daki Türkistan Komitesinin ve Halk Komiserleri Konseyi'nin 13 sayılı kararıyla, Cumhuriyetin gençler arasında okuryazarlığı artırma hedefi olarak 1924 yılı 1 Mayıs tarihi belirlenmiştir. Ayrıca, 23 Kasım 1923'te, Rıskılov'un önerisiyle, Halk Eğitim İşlerine Yardımcı Büro kurulması kararı alınmıştır (ÖC MDA, fon. 17, liste. 1, dosya. 369, s. 162). Büro'nun başkanlığını Rıskılov bizzat üstlenmiş ve büro bünyesinde kültürel ve eğitimsel toplumlar ile ulusal kuruluşların temsilcilerinden oluşan bir Kültür Konseyi kurulmuştur (ÖC MDA, fon. 17, liste. 1, dosya. 417, s. 99).

Rıskılov'un bilim ve sanat alanındaki katkıları da kayda değerdir. Cumhuriyetin prestijli bilimsel araştırma merkezleri ve enstitülerinin kurulmasını teşvik etmiş, bilim insanlarının sosyal güvenliklerini sağlamaya yönelik adımlar atmıştır. 1922 yılının Aralık ayında, Taikent'te Türk kültürünü geliştirmek amacıyla "*Talap*" adlı bir dernek kurulmuştur. Bu derneğin faaliyetlerine X. Dosmukhamedov, İ. Toktabaev, M. Esbolov, M. Tınışbaev, M. Auezov ve K. Tınıstanov gibi önde gelen isimler katılmıştır. Rıskılov'un hizmet alanlarından biri de öğrenci işleri olmuştur. Cumhuriyetin yanı sıra, federasyonun merkezi şehirlerinde ve yurtdışındaki eğitim kurumlarında öğrenim gören Türkistanlı öğrencilere destek sağlamış, onların durumlarını yakından izlemiştir. Almanya'daki Türkistanlı öğrencilerin durumunu incelemek amacıyla, 1923 yılı Ağustos ayında Rıskılov'un başkanlığında bir hükümet delegasyonu gönderilmiştir (Rıskılov, 2 Aralık 1923, Nu: 257). 30 Ekim 1923'te, Rıskılov'un onayıyla, "*Öğrenci İşleri Geçici İdare Bürosu*" kurulmuş ve başkanlığını G. Birimjanov üstlenmiştir (ÖC MDA, fon. 17, liste. 1, dosya. 369, s. 59).

Rıskılov, Halk Komiserleri Konseyi Başkanı olarak Türkistan'ın gelişimine katkı sağladığını söylemek mümkündür. Rıskılov, Orta Asya cumhuriyetleri ve Kazakistan'ın gelecekteki siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarının temellerini atmıştır. Bununla birlikte Rıskılov'un *1924 yılı başında neden merkeze gereksiz hale geldi?* Sorusu cevaplanması gereken bir sorudur. Bunun sebebi Rıskılov, 1920 yılında Müsbüro'daki görevi sırasında Türk Sovyet Cumhuriyeti'ni kurmak için mücadele etmiş ve Türk Komisyonu'nu siyasi bir yenilgiye uğratarak, M. V. Frunze'nin ordusu tarafından dizginlenip istifaya

zorlanmıştır. 1924 yılında Orta Asya ve Kazakistan'da sınır çizme politikası uygulandığında ise, Merkezi Yönetim, Türkistan'ı bölme politikasına karşı olan Rıskılov'u görevden almayı yeniden tercih etmiştir. Böylece, 1924 yılı Ocak ayının ilk günlerinde yapılan TÖSSC (Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) Konseyi'nin XII. Kongresi'nde Rıskılov, hiçbir önemli göreve getirilmemiştir. 16 Ocak 1924'te Rıskılov, Türkistan Cumhuriyeti Halk Komiserleri Konseyi Başkanlığı görevini devretmiştir.

Rıskılov'un Türkistan'da görevsiz kalması, onun Sovyetler Birliği genelindeki prestijine herhangi bir zarar vermediği söylenebilir. 5 Ocak 1924'teki Politbüro kararına göre, Rıskılov, RSFSR ve Sovyetler Birliği Konseyleri Kongresi'ni düzenleyecek iki komisyonun birine üye olarak atanmıştır (RSPTDA, fon. 17, liste. 3, dosya. 408, s. 3). Politbüro'nun 31 Ocak'taki toplantısında ise, *"Türkistan meseleleri"* özel olarak ele alınarak, *"Yoldaş Rıskılov'a sadece edebi çalışmalarla ilgilenmesi için mart ayı sonuna kadar Türkistan'da kalma izni verilmesi, ardından ise, yoldaş Rıskılov'un Türkistan'dan çağırılması, Komünist Enternasyonal'in yönetim kurulu tarafından Doğu işlerinde çalışma için gönderilmesi"* kararı alınmıştır (RSPTDA, fon. 17, liste. 3, dosya. 414, s. 7). Rıskılov, aynı yılın Nisan ortasına kadar Moskova ve Taşkent arşivlerinden 1916'daki ulusal kurtuluş hareketine dair monografi için materyaller toplamıştır (Rıskılov, 1927, s. 124). Rıskılov, 1925-1926 yıllarında yayımlanan birçok bilimsel eserini de bu dönemde kaleme almıştır (Rıskılov, 1925, s. 218).

Rıskılov, 15 Nisan 1924'ten 1 Nisan 1926'ya kadar Komünist Enternasyonal bünyesinde görev yapmıştır. 15 Nisan 1924'te, Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesinin kararıyla, Orta Doğu Bölümü Şefi Yardımcısı olarak atanmıştır (RSPTDA, Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi (KEYK) fon. 495, liste. 65a, dosya. 11021, s. 1-8). 1924 yılı Ağustos ayından 1925 yılı Temmuz ayına kadar Komünist Enternasyonal'in Moğolistan temsilcisi olarak görev yapmış ve Moğolistan'ın bağımsız bir devlet olarak kuruluşunda önemli bir rol oynamıştır. Rıskılov'un, Moğolistan'ın başkentinin adını koyması ve Anayasasının kabul edilmesine katkı sağlaması bu başarıya örnek olarak gösterilebilir. 10 Temmuz 1925'te, Moğolistan Komünist Partisi'nin Merkez Komitesine Rıskılov'un Moğolistan'daki görevlerinin tam olarak onaylandığı ve olumlu bir değerlendirme yapıldığı bildirilmiştir. 1925 yılı Ağustos ayında ise, Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiseri G. Çiçerin, Rıskılov'un *"politik hattının genel olarak doğru ve bizim tarafımızdan desteklenmesi gereken bir politika olduğu"* değerlendirmesini yapmıştır (Ustinov, 1996, s. 283-284). BKP (Bolşevik Komünist Partisi) Merkez Komitesi, Rıskılov'un Moğolistan'daki hizmetine yüksek bir değer vererek, onu daha fazla görev için kullanmayı düşünmeye başlamıştır. Bu dönemde, Rıskılov, Türkistan Halk Komiserleri Konseyi Başkanı olarak kendisini başarılı bir yöneticisi, Türkistan Komünist Partisi (TKP) Musbürosu'ndaki çalışmalarıyla da yetenekli bir parti organizatörü olarak tanıtmış, Moğolistan'daki hizmetleriyle de uluslararası alanda önemli bir siyasetçi ve diplomat olduğunu göstermiştir.

BKP Merkez Komitesinin Organizasyon Bürosu, Rıskılov'u parti çalışmaları için kullanmanın uygun olacağına karar vermiştir. 1925 yılının Eylül ayında Kazakistan Bölgesel Komitesi birinci sekreteri olarak göreve başlayan F. Goloşekin, Kazak halkçılığıyla mücadeleye başlamıştır. Bu mücadelenin uzun ve zor olacağı, hem BKP Merkez Komitesi, hem de Goloşekin tarafından açıkça anlaşılmıştır. 1925 yılı Aralık ayında yapılan V. Tüm

Kazakistan Partisi Konferansı da bunu net bir şekilde göstermiştir. Bu nedenle, BKP Merkez Komitesi, Rıskılov'u Kazakistan Bölgesel Parti Komitesine görev için göndermeyi düşünmeye başlamıştır. Kazakistan'da uzun bir süre bulunmayan Rıskılov da bu öneriye karşı çıkmamıştır.

Burada "Rıskulovculuk" meselesine de değinmek gerekir. Bunun sebebi, 1925 yılına ait tarihi belgelerde "Çojanovculuk" ya da "Rıskulovculuk" gibi ifadeler yer almaktadır. Bunlar, Merkezi Yönetim ile Kazakistan'daki destekçilerinin temelsiz suçlamaları olarak ele alınmıştır. İlk olarak Rıskulov, Kazakistan SSC'de daha önce görev yapmamıştır. İkinci olarak, Türkistan SSC'deki Rıskulov'un çevresi, Merkezi Yönetim'in ajanı olan Türk Komisyonu'na karşı, yerel Türk halklarının çıkarlarını savunan Müsbüro'dur (Müslüman Büro). Türk Komisyonu'nun Rıskılov'un grubunu ezmesi, Türk Sovyet Cumhuriyeti ve Türk halklarının Komünist Partisini kurma fikrine verilen bir darbe olmuştur. Bu bağlamda, ulusal çıkarlar için yapılan eylemleri "Rıskulovculuk" olarak dile getirilmesinin, dayanağının olmadığını söylemek mümkündür. Bu nedenle, Rıskılov'u bölücülükle suçlamak mantıklı bir argüman değildir.

Rıskılov'un Kazakistan'a gönderilmeden önce, BKP Merkez Komitesi, F. Goloşekin ve Kazak Bölgesel Komite bürosundaki diğer üyelerinin ruh halini anlamak amacıyla, Rıskılov'u Kazakistan'a gönderme kararlarını içeren bir telgraf göndermiştir. Bununla birlikte BKP Merkez Komitesi, 1919'da Türk Komisyonu'nun bir üyesi olan F. Goloşekin ile Rıskılov arasındaki ilişkinin iyi olmadığını bildiğini söylemek mümkündür. Dahası, yüksek seviyedeki parti ve devlet görevlerini onurla yerine getiren ve halkın saygısını kazanan Rıskılov'un sıradan bir görevde çalışması düşük bir ihtimaldir. Bununla birlikte, 10 Şubat 1926'da yapılan BKP Kazak Bölgesel Komitesi bürosu toplantısında, F. Goloşekin, İ. Kiselev, O. Jandosov, N. Nurmakov, J. Mıngbaev, A. Sergaziev, S. Saduakasov, O. Isayev, M. Tâtımov ve İ. Igenov'un katılımıyla "*Yoldaş Rıskulov'u Kazakistan'da çalıştırmak için Merkez Komitesinin telgrafı*" tartışılmış ve "*Yoldaş Rıskulov'un Kazakistan'a gelmesine ve çalışmasına engel bir durum yoktur*" kararı alınmıştır (Shildebay, 2011, s. 119-125). BKP (b)P (Bütün Kazakistan Komünist Partisi - Bolşevikler Partisi) Merkez Komitesi'nin onayıyla, 3 Mart 1926 tarihinde, BKP (b)P Merkez Komitesi'nin Sekreterliği ile yapılan görüşme sonucunda Rıskılov'un BKP (b)P Kazak Bölgesel Komitesi'nin emrine gönderilmesine karar verilmiştir. Bununla beraber, Rıskılov'un tam olarak ne zaman Kazakistan'a geldiğine dair herhangi bir belge bulunmamaktadır. Bilinen, 10 Nisan 1926 tarihinde yapılan Kazak Bölgesel Komitesi bürosu toplantısının, Rıskılov'un katılımı olmadan "*Yoldaş Rıskulov'un görevine ilişkin*" bir mesele ele alıp, Rıskılov'u BKP (b)P Kazak Bölgesel Komitesi Basın Departmanı Müdürü olarak atanmış olmasıdır. 19 Nisan'daki toplantı ise, Rıskılov'un katılımıyla yapılmış ve bu toplantıda, F. Goloşekin "*Emekçi Kazak*" gazetesinin editöryal kurulu hakkında bir rapor sunmuş, ardından "*Rıskulov, Saduakasov ve Jandosov yoldaşları, 'Emekçi Kazak' editöryal kuruluna üye olsunlar ve Rıskılov gazetesinin sorumlu editörü olarak atanmıştır*" kararı alınmıştır (Kazak Parti Arşivi (KPA), fon. 141, liste. 1, dosya. 486, s. 111; dosya. 1039, s. 174). Bunlardan yola çıkarak, Rıskılov'un Kazakistan'a bu iki toplantı arasındaki bir zamanda gelmiş olması muhtemeldir. O dönemde Kazakistan'da 29 periyodik yayın vardır; bunların 16'sı Rusça, 12'si Kazakça, 1'i ise Uygurca olarak çıkmaktadır. Rıskılov, Bölgesel Basın Departmanı Müdürü olarak, köy konseylerinin işlerini canlandırma yönünde büyük çalışmalar yapmıştır. Sürekli olarak,

Kazak köylerindeki sosyal ilişkileri düzenlemeye, köylülerin konseylerdeki rolünü artırmak için basını seferber etmeye çaba göstermiştir. Ayrıca, ulusal basın için ayrılan bütçeyi artırmaya ve eyalet basın departmanlarının işleyişini geliştirmeye de büyük önem verdiği söylenebilir.

25 Nisan 1926 tarihinde, Kazak, Tatar ve Başkurt otonom cumhuriyetleri çalışanlarının (N. Nurmakov - Kazakistan SSC Halk Komiserleri Konseyi Başkanı, J. Mingbaev - Kazakistan SSC Yüksek Sovyeti Başkanı, Ahysan Muhammetkulov - Başkurtistan SSC Halk Komiserleri Konseyi Başkanı, Hafız Kuşayev - Başkurtistan SSC Yüksek Sovyeti Başkanı, Şaygardan Şaymardanov - Türkistan SSC Yüksek Sovyeti Başkanı) katılımıyla yapılan bir toplantıda, "RSFSR merkez kurumlarına ulusal temsilcilerin atanması" konusu ele alınarak, Rıskılov, RSFSR Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcılığı'na, Saitgaliyev ise RSFSR Küçük Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcılığı'na, Biişev ise RSFSR Maliye Halk Komiseri Yardımcılığı'na önerilmiştir. J. Mingbaev, bu kararın onaylanmasını talep ederek, BKP (b)P Merkez Komitesi Genel Sekreteri İ. Stalin, Sekreter V. Molotov ve Merkezi Denetleme Komitesi Başkanı V. Kuybişev'e yazdığı mektubunda, bu atamaların Merkezi Yönetim ile ulusal bölgeler arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerde olumlu bir köprü olacağı vurgusu yapmıştır (RSPTDA, fon. 17, liste. 67, dosya. 327, s. 145-146).

26 Nisan 1926 tarihinde Kazak Bölgesel Komitesi Sekreterliği'nin toplantısında, "komsomol basını" konusunu ele alarak (Genç Komünistler Birliği), komsomol gazetesinin yeniden yayımlanmasının gerekli olduğunu vurgulamış ve bu konuda Kazak Bölgesel Komitesi'nin aldığı kararın yeniden değerlendirilmesi gerektiğini, Basın Departmanı ile Büyük Leninciler Komünist Gençlik Birliği (BLKGB) Kazakistan Bölgesel Komitesi'nin ortaklaşa çalışarak, gelecek toplantıda çıkacak gazetenin özelliklerini ve gerekli bütçeyi raporlamalarını istemiştir. Rıskılov'un bu çabaları sonucu, 8 Şubat 1924'ten itibaren "Eñbekşi Kazan (Emekçi Kazak)" gazetesinin 4. sayfasında ek olarak "Leninşil Jaş (Leninci Gençlik)" adıyla çıkan komsomol ekinin, 3 Şubat 1925'ten itibaren (S. Saduakasov'un editörlüğünden sonra) "Jasóspirim Is-Qımyl" adıyla yayımlanan ekinin bağımsız bir gazete olarak çıkarılması meselesi olumlu bir çözüm bulmuş ve 1927 başından itibaren "Leninci Gençlik" gazetesi yeniden yayımlanmaya başlanmıştır (KPA, fon. 141, liste. 1, dosya. 492, s. 106).

Rıskılov, bu toplantıda "Semey Devlet Basın Yayın Kurumu" hakkında bir rapor sunmuş ve S bu kurumunun, Cumhuriyet için olanaklarını kullanma konusunda karar alınmıştır. Semey Devlet Basın Yayın Kurumu'nun işleyişi ile Kazak Devlet Basın Yayın Kurumu'nun işbirliğini sağlamak ve bu çalışmaları denetlemek için ilgili birim başkanlığı altına alınmasını önermiştir. Bu öneri tamamen kabul edilerek, Semey Devlet Basın Yayın Kurumu, ulusal öneme sahip bir basın kuruluşuna dönüştürülmüştür. Toplantıda ele alınan bir diğer konu ise "Kazakistan'daki çiftçi isyanının 10. yıldönümünü kutlamak" meselesi olmuştur. Bu konuda da olumlu bir karar alınmış ve 1916'daki millî özgürlük isyanının 10. yıldönümünü anmak için J. Mingbaev, Rıskılov, S. Saduakasov, O. Jandosov, Brudny, Ryazanov ve Hangeriev'lerden oluşan bir komite kurulmuştur. Bu komitenin çalışmaları sonucunda, 1916'daki isyana ilk kez doğru bir tarihsel değerlendirme yapıldığı bilinmektedir. Rıskılov, Kazakistan'a geldikten kısa bir süre sonra, 30 Nisan-3 Mayıs 1926 tarihlerinde düzenlenen 5. Dönem Kazak Bölgesel Komitesi II. Plenumu'nda, yerel konseylerdeki

zenginlerin etkisine karşı bir duruş sergilenmesi gerektiğini belirtmiştir. Rıskılov, zenginlerin köy konseylerinde galip gelmesinin, soydaşlık ve akrabalık ilişkilerinden değil, ekonomik güçlerinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu durumun, Kazak köylerinin sosyal ve ekonomik gelişimine engel teşkil ettiğini dile getirmiştir. Bu nedenle, zenginlere uygulanan vergi oranlarını artırarak, Kazak çiftçileri ve işçileri arasındaki birlikteliği güçlendirmeyi önermiştir. 5 Mayıs 1926'da, Kazakistan'ın Kızılorda şehrindeki İşçiler Kulübü'nde Basın Günü dolayısıyla düzenlenen törende, Rıskılov, Kazakistan'daki gelişim sürecinde basının rolü ve öneminden söz etmiştir. Aynı zamanda, ulusal basının karşılaştığı somut görevleri belirleyerek, bu bağlamda belirli stratejiler ortaya koyduğu söylenebilir. 13 Mayıs 1926'da yapılan Kazak Bölgesel Komitesi bürosu toplantısında, "*Kazak basınına geliştirme önlemleri*" başlıklı rapor, Rıskılov'un bu toplantıda sunduğu öneriler doğrultusunda kabul edilmiştir. Bu öneriler arasında, "*Bölgesel Komite'nin Basın Bölümü, bağımsız bir birim olarak faaliyet göstermelidir*" ifadesi yer almaktadır (KPA, fon. 141, liste. 1, dosya. 486, s. 147).

19 Mayıs 1926'da Kazak Bölgesel Komitesi sekreterliği toplantısına katılan Rıskılov, "*Emekçi Kazak*" gazetesinin abonelik ücretinin 8 milyon som'a çıkarılması kararının alınmasında etkili olmuştur (KPA, fon. 141, liste. 1, dosya. 492, s. 118). 27 Mayıs 1926'da, BKP (b)P Merkez Komitesi'nin Politbüro toplantısında, "*RSFSR Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcılığı*" için Rıskılov'un atanması konusu ele alınmış ve bu göreve atanmasına karar verilmiştir (RSPTDA, fon. 17, liste. 3, dosya. 562, s. 7). 31 Mayıs 1926'da, BKP (b)P Merkez Komitesinin Genel Sekreteri V. Molotov'un imzasıyla, Rıskılov'un RSFSR Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcılığı'na atanması haberi Kazak Bölgesel Komitesine ulaşmıştır. Bu gelişme, 8 Haziran'daki "*Emekçi Kazak*" gazetesinin sayısında resmi olarak duyurulmuştur. Aynı gün, Kazak Bölgesel Komitesi sekreterliğinde yapılan toplantıda, Rıskılov 5 önemli konuyu gündeme getirmiş, önerilerini sunmuş ve kararlar açıklanmıştır: "*Kazak dilinde yeni bir bölgesel çiftçi gazetesi çıkarılması kararlaştırıldı; bu gazetenin editörlüğüne J. Mingbaev, yardımcılığına ise A. Baydildin atandı; Kazak Bölgesel Komitesi Basın Bölümü'nün geçici olarak yönetimi A. Şver ve A. Baydildin'e verildi; "Emekçi Kazak" gazetesinin geçici editörlüğüne O. Jandosov atandı; Kazak dilindeki bilimsel terimlerin denetlenmesi ve raporlanması görevi Basın Bölümü'ne verildi*" (KPA, fon. 141, liste. 1, dosya. 492, s. 175-177). Bu gelişmelerin ardından, Rıskılov 14 Haziran 1926'da Kazak Bölgesel Komitesi sekreterliği ve 16 Haziran'daki büro toplantılarına katılmıştır. 16 Haziran'daki büro toplantısında, Rıskılov'un yeni görevine atanması nedeniyle, onu Merkezi Yönetim'e göndermek kararlaştırılmıştır (KPA, fon. 141, liste. 1, dosya. 487, s. 1-3).

Rıskılov, 1937 yılının 21 Mayıs'ında tutuklanana kadar, RSFSR Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcısı olarak görev yapmıştır. Bu, Rıskılov'un 20 yıllık siyasi ve devlet görevinde ulaştığı en yüksek makam olmuştur. 20. yüzyılın ilk yarısında, Rıskılov'dan başka hiçbir Kazak, bu yüksek makama ulaşamamıştır. Bu süre içinde, RSFSR Sovyetleri'nin tüm kongrelerinde tekrar tekrar bu göreve seçilmiştir. Bununla birlikte, 1929-1933 yılları arasında, RSFSR Halk Komiserleri Konseyi'nin Ekonomi Konseyi'nin üyesi ve başkan yardımcısı olarak görev yapmıştır. Rıskılov, RSFSR Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcısı olarak pek çok devlet komitesinin üyeliğinde de yer almış; tarım ile ilgili genel meseleleri düzenlemek için kurulan komitede, siyasi işler komitesinde, RSFSR Sovyetlerinin 13-15. kongrelerini düzenleyen komitelerde, Moskova şehrinin altyapı

çalışmalarını geliştiren komitede, Sovyetler Birliği OAK Bütçe Komitesinde ve diğer önemli komitelerde aktif görevler üstlenmiştir. Moskova'da, Rıskılov, Sovyetler Birliği'nde tanınan bir lider haline gelmiştir. Kasım 1926'da, Rıskılov, BKP (b)P Merkez Komitesinin izni olmadan, ulusal liderlerin gizli bir toplantısını düzenlemiştir (Kazbek & Maymakov, 1999, s. 336). Bu toplantıyı izinsiz düzenlediği için BKP (b)P Merkez Komitesi tarafından sert şekilde eleştirildiğini söylemek mümkündür. Toplantıya katılan tüm ulusal liderler, kendi cumhuriyetlerinde parti cezalarına çarptırılmıştır. "*Rıskulov Konseyi*"ne katılan liderleri suçlamak için Tataristan, Başkurtistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Dağıstan'da özel plenumlar (geniş bir katılımı yapılan toplantı) düzenlenmiştir. 1926-1930 yıllarında, Rıskılov, Türkistan-Sibirya Demir Yolu'nun inşası için Yardım Komitesi'ni yönetmiştir (Aliyev vd. , 2007, s. 312). Resmi adıyla Türkistan-Sibirya Demir Yolu, aslında Kazak Demir Yolu'dur. Bu yol, Kulandan Semey'e kadar uzanarak, geniş Kazak bozkırlarının Doğu ve Güney bölgelerini birbirine bağlamıştır. Bu demir yolunun Kazakistan için, Kazak halkı için büyük bir faydası oldu ve hala bağımsız Kazakistan ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır.

İ. V. Stalin'in desteğiyle, Kazak halkına karşı bir politika izleyen F. İ. Goloşekin'in etkisiyle 1932-1933 yıllarında Kazak halkı, büyük bir kıtlıkla karşı karşıya kalmış ve etnik olarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin et üretimi politikalarının bir sonucu olarak, kolektivizasyon öncesinde Kazak göçebelerinin elinde bulunan 44 milyon baş sığırdan sadece 4 milyon hayvan hayatta kalmıştır. Bu dönemde, halkını kurtarmak için Rıskılov, Stalin'e bir mektup yazmıştır ("Qazaq Qalay Ashtyqqa Ushyady", 1991, s. 152-205).

20. yüzyılın 30'lu yıllarının başlarında, Moskova'da İ. V. Stalin'in politikasına karşı muhalif güçler ortaya çıkmış ve bu güçlerin bir grubu, RFSFR hükümetinde birleşmiştir. Bu grubu S. I. Sırtsov (1893-1937) yönettiği söylenebilir. S. I. Sırtsov, 1929-1930 yıllarında RFSFR Halk Komiserleri Sovyeti'nin başkanıdır ve yardımcısı Rıskılov ile aynı görüşü paylaştığını söylemek mümkündür. S. I. Sırtsov, Stalin'in sanayileşme ve kolektivizasyon politikalarını, halkı felakete sürükleyecek bir politika olarak eleştirmiş ve Stalin'i "*düşük zekâlı bir adam*" (tupogolovy çelovek) olarak suçlamıştır. Sırtsov tutuklandıktan sonra, güvenlik organları Rıskılov'u dışarıdan daha sıkı bir şekilde izlemeye başlamıştır. (Gatagova vd. , 2005, s. 784). 1936-1937 yıllarında, İ. V. Stalin rejimi zirveye ulaşmış, "*Lenin muhafızları*"nın son temsilcileri Buharin ve Rıkov da tutuklanmıştır. 1937 yılı Şubat-Mart plenumunda, Rıskılov, delegeler arasında propagandalar yaparak Buharin ve Rıkov'un serbest bırakılması için birleşmeye çağırmıştır (Khaustov & Samuelson, 2009, s. 143). Bu plenumdan hemen sonra Stalin'in büyük terörünün başladığı bilinmektedir. Stalin ve Yejev, Rıskılov'u, Sovyet siyasi elitesi içinde ilk hedef alacak kişiler listesine dâhil etmiştir. Rıskılov, 1937 yılının 21 Mayıs'ında Kislovodsk'ta tutuklanıp, özel gözetim altında Moskova'ya götürülmüştür. Sekiz ay süren sorgulamalardan sonra, 1938 yılının 8 Şubatında idam cezasına çarptırılmış ve 10 Şubat'ta infaz edilmiştir.

Rıskılov tutuklandıktan kısa bir süre sonra, eşi Aziza Tubekqızı da tutuklanıp, Butırka hapishanesine gönderilmiştir. Tutuklandığında hamile olan Aziza Tubekqızı, 30 Haziran 1937'de hapishanede Rida adlı kızını doğurmuştur. İki ay sonra Rıskılov'un tek oğlu, 17 yaşındaki Eskender de tutuklanıp, Onelgak'a gönderilmiştir. Eskender, kampta zatürree nedeniyle 1939 yılında serbest bırakılmış ve 1940'ta Moskova'da hayatını kaybetmiştir.

Cellatlar, Rıskılov'un kızlarını da acımasızca alıp, onları farklı çocuk yuvalarına yerleştirmiştir. Aziza Tubekqızı, annesiyle birlikte Cezayir Halk Demokratik Cumhuriyeti'nde 10 yıl boyunca hapis yatmıştır.

Rıskılov, 20. yüzyılın ilk yarısında, Türk dünyasından çıkan bir siyasi şahsiyet, toplum ve devlet adamıdır. Sovyetler Birliği içindeki Türk halklarının siyasi özgürlüğü ve ekonomik kalkınması için çaba sarf etmiştir. Rıskılov, çağdaşlarının arasında oldukça saygı gören bir isimdir. Sovyetler Birliği'nin siyasi elitası, Türk-Müslüman siyasetçileri ve Alaş hareketinin önde gelen şahsiyetleri, Rıskılov'u büyük bir saygıyla anmıştır. Rıskılov, 1919'da TKP Merkez Komitesi'ne kabul edilmiş, fakat ondan daha önce, 1918 yılı Aralık ayında gizlice "İttihad-ı Terakki" (Birlik ve İlerleme) partisinin üyesi olduğu kaynaklarda geçmektedir. "İttihad-ı Terakki" partisinin birçok üyesi, Türk halklarının ortak ulusal kurtuluş hareketini canlandırmak için gizli çalışmalar yapmıştır. "İttihad-ı Terakki" partisinin Taşkent'teki üyeleri, Türkistan hükümetinin bir parçası olan Rıskılov'a özel bir ilgi göstermeye başlamıştır. 1918 Aralık ayında, Taşkent'teki Sağdullah Tursun Hocaev'in evinde yapılan gizli toplantıda, ünlü Türkçü siyasetçiler Munavvar Kari ve Nizameddin Hocaev ile birlikte Rıskılov "İttihad-ı Terakki" partisinin Merkez Komitesine kabul edilmiştir (Konuratbayev, 2014, s. 107). Bunlardan yola çıkarak, 1919 yılında hem açık hem de gizli bir şekilde, iki ayrı partinin Merkez Komitesi üyesi olduğu söylenebilir. Bahsedilen zamandan itibaren, Rıskılov'un siyasi fikirlerinin temeli, "*Bütün Türkistan*" fikri olmuştur. Turar, bu fikri sürekli aklında tutmuş ve bu fikir uğruna hayatı boyunca zulme uğramıştır. "*Bütün Türkistan*" fikri, Turar'nin yaşam amacı haline gelmiştir. Yirmi yıl boyunca büyük devlet görevlerinde bulunan Rıskılov, Türk-Müslüman siyasetçilerine, özellikle gençlere, elinden gelen yardımı yapmıştır. 1920'de, A. Baytursinov ile birlikte V. I. Lenin'e ulusal mesele hakkında bir mektup yazmıştır. 1922 sonbaharında, yasadışı olarak tutuklanan Alaş lideri A. Bökeyhanov'u, Karkaralı cezaevinden serbest bırakmıştır (Konuratbayev, 2016, ss. 154–158). İç savaş sonrasında zulme uğrayan Alaş liderleri - M. Tımsıbayev, H. Dosmuhamedov, J. Dosmuhamedov, M. Jumabayev, M. Auezov ve daha birçok isme, Türkistan'a gelerek çalışmalarını ve toplumsal-kültürel faaliyetleriyle yardımcı olmuştur. Rıskılov, Türkistan'ın gelecekteki siyasi bağımsızlığını inşa edecek binlerce yetenekli gencin eğitim alıp şahsiyet olarak gelişmesine büyük katkı sağladığı söylenebilir (Konuratbayev, 2017a, s. 19–25;).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Rıskılov'un hayatı ve eserleri, Orta Asya'nın sosyo-ekonomik, kültürel ve politik tarihine ışık tutan eşsiz bir mirastır. Onun reformcu vizyonu ve kararlı liderliği, sadece Türkistan bölgesinin modernleşme sürecini hızlandırmakla kalmamış, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin kalkınma politikalarının şekillenmesine önemli katkılar sağlamıştır. Rıskılov, Türkistan-Sibirya Demiryolu gibi büyük ölçekli altyapı projelerinde liderlik yaparak, bölgesel entegrasyonu artırmış, tarım ve sanayi alanlarında ekonomik kalkınmayı desteklemiştir. Onun ekonomik bölgeleme, toprak reformu ve yerel halkların ekonomik refahını artırmaya yönelik çalışmaları, yalnızca döneminin koşulları içinde değil, günümüz kalkınma politikaları açısından da ilham vericidir. Rıskılov'un, Türkistan'ın ekonomik bağımsızlığını ve yerel halkın ekonomik güçlenmesini amaçlayan girişimleri, merkezi otoritenin baskılarına rağmen bölgesel kalkınmaya dair güçlü bir vizyon sergilemiştir.

Bununla birlikte, Rıskulov'un Türk halklarının birliğini ve bölgesel iş birliğini savunan düşünceleri, ulusal kimlik bilincinin inşasında ve Orta Asya halklarının ortak çıkarlarının korunmasında önemli bir yere sahiptir. Moğolistan'daki anayasa çalışmaları ve uluslararası ilişkilerdeki rolleri, onun küresel düzeydeki katkılarının bir göstergesidir.

Rıskulov'un ideolojik kimliği, hem Türkçülük hem de Komünizm perspektifinden değerlendirilebilir. Bu tartışma, onun eserleri ve siyasi faaliyetlerinin farklı yönlerinden kaynaklanmaktadır. Rıskulov'un yaşamı boyunca gerçekleştirdiği çalışmalar, zamanın karmaşık sosyo-politik bağlamında hem Türkçü hem de Komünist eğilimler taşıdığına dair işaretler sunmaktadır. Rıskulov, Türk halklarının bir araya gelmesi ve Orta Asya'da bir Türk Konfederasyonu kurulması fikrini savunmuş, bu doğrultuda Türkistan Cumhuriyeti'nin güçlenmesi için çalışmıştır. Bu, onun Türkçü ideallerine açık bir göndermedir. Türkistan'da eğitim ve kültürün gelişmesine öncelik veren Rıskulov, yerel halkların kimliklerini koruma ve güçlendirme çabasıyla hareket etmiştir. Bu, onun Türk halklarının kültürel ve sosyal özgürlüğüne duyduğu bağlılığın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Lenin ve Sovyet liderlerinin, Rıskulov'un bazı girişimlerini "PanTürkizm" olarak değerlendirmesi, onun Sovyet sistemi içinde dahi Türk halklarının birliğini savunduğuna dair bir işaret olarak görülebilir. Bununla birlikte Rıskulov, Sovyetler Birliği'nin üst düzey görevlerinde bulunmuş, Komünist Parti'nin politikalarını uygulamış ve Sovyet kalkınma projelerinde etkin roller üstlenmiştir. Bu durum, onun Komünist ideallere bağlı bir devlet adamı olduğunu gösterir. Rıskulov, ekonomik bölgeleme ve kolektivizasyon gibi Komünist reformların uygulanmasında aktif rol oynamış ve Sovyetler Birliği'nin ekonomik politikalarına uyum sağlamıştır. Sosyalist ideolojiye uygun olarak, sınıfsal eşitlik ve ekonomik adaleti savunmuş, yoksul halkın yaşam koşullarını iyileştirme amacı taşımıştır. Rıskulov, ideolojik olarak tamamen bir tarafa ait olmaktan ziyade, her iki düşünce sisteminden etkilendiği ve bu fikirleri kendi koşulları içinde sentezlediğini söylemek mümkündür. Türkçülük idealleri, onun Türk halklarının kültürel ve siyasi birliğine olan bağlılığını yansıtırken, Sovyet sistemindeki görevleri ve reform çabaları, onun pragmatist bir Komünist lider olduğunu gösterir. Bu nedenle, Rıskulov'u ne tamamen Türkçü ne de tam anlamıyla Komünist olarak tanımlamak mümkündür. Onun ideolojisi, zamanın ihtiyaçlarına ve koşullarına göre şekillenmiş, bir yandan halkının kimliğini ve birliğini korumayı, diğer yandan Sovyet sisteminde yer alarak halkının çıkarlarını savunmayı amaçlayan bir yaklaşıma dayanmıştır. Bu özellikleri, onu dönemin diğer liderlerinden ayıran ve tartışmaların merkezine oturtan temel unsurlardır. Bununla birlikte kimi aydınların dönemin şartları itibarıyla Komünist faaliyetler yürütmesine nazaran, istemeyerek yaptıklarını günlüklerinde dile getirmeleri bu coğrafyanın biyografik çalışmaları üzerinde kesin kanıya varılmamasını sağlamaktadır.

İlgili literatürde Rıskulov'un tarihi üzerine yapılacak derinlemesine bir araştırma için çeşitli kaynaklara ve yöntemlere başvurulması önemlidir. İlk olarak, arşiv belgelerine erişim sağlanarak Rıskulov'un yaşamı ve faaliyetleri hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşılabilir. Bu bağlamda, Rusya Sosyal ve Politik Tarihin Devlet Arşivi (RSPTDA), Rıskulov'un Komünist Enternasyonal'deki faaliyetlerine ve Türkistan'daki reformlarına dair önemli belgeler sunmaktadır. Özellikle İKKİ fonu (Fon 495) ve Türkistan'a dair diğer dosyaların incelenmesi, bu dönemin anlaşılması için temel kaynaklar sağlayacaktır. Ayrıca, Kazakistan Parti Arşivi (KPA), Rıskulov'un Kazakistan'daki siyasi faaliyetleri, yerel yönetimle ilişkileri ve reformlarına dair kapsamlı veriler sunabilir. Birincil kaynaklar arasında, Rıskulov'un

kendi yazıları, konuşmaları ve raporları da büyük önem taşır. Özellikle "Восстание в Средней Азии и Казахстане" (Orta Asya ve Kazakistan'da Ayaklanma) adlı eseri, dönemin analizlerini ve siyasi tutumlarını anlamak için temel bir kaynak olarak değerlendirilebilir. "Революция и коренное население Туркестана" (Türkistan'ın Yerli Halkı ve Devrim) adlı eseri ise Türkistan'ın sosyo-ekonomik sorunlarına dair görüşlerini içermektedir ve bu da Rıskılov'un düşünsel çerçevesini anlamada yardımcı olur. Rıskılov hakkında yapılmış biyografik çalışmalar da büyük öneme sahiptir. V. Ustinov'un biyografisi, Rıskılov'un siyasi yaşamını derinlemesine inceleyen güvenilir bir kaynaktır. Ayrıca, Türkistan ve Sovyet tarihi üzerine yapılan akademik çalışmalar, onun Türkçülük, Komünizm ve Sovyet politikaları içindeki yerini daha iyi anlamak için faydalıdır. Konferans ve bildiri materyalleri de araştırma sürecine katkı sağlayabilir. Kazakistan ve Türkistan üzerine yapılan uluslararası konferanslar, özellikle Birlik Özerkliği Hareketi, Türkistan'da dernek kurma ve Orta Asya tarihine odaklanan etkinlikler, Rıskılov'un tarihsel bağlamını kavrayabilmek için büyük fırsatlar sunmaktadır. Sözlü tarih çalışmaları ve yerel hafıza ise, yerel tarihçiler, halk anlatıları ve aile üyeleriyle yapılan görüşmeler aracılığıyla Rıskılov'un yaşamına dair bilinmeyen detayları ortaya çıkarabilir. Bu tür çalışmalar, Orta Asya halklarının Rıskılov'a nasıl baktığını ve onun tarihsel mirasını nasıl değerlendirdiğini anlamak için önemlidir. Son olarak, dijital ve online kaynaklar kullanılarak da araştırmalar genişletilebilir. Uluslararası arşivlere uzaktan erişim sağlayan dijital platformlar ve akademik veri tabanları (örneğin JSTOR, Google Scholar, Academia. edu) aracılığıyla Rıskılov hakkında daha fazla akademik makale ve belgeye ulaşmak mümkündür. Bu kaynaklar, Rıskılov'un tarihindeki boşlukları doldurmak ve onun mirasını daha geniş bir çerçevede incelemek için önemli fırsatlar sunmaktadır.

Sonuç olarak, Rıskılov'un yaşamı, dönemin karmaşık siyasi ve ekonomik koşullarında bir liderin nasıl adalet, eşitlik ve halkının refahı için mücadele ettiğini gösteren bir örnektir. Onun mirası, Orta Asya'nın tarihsel ve ekonomik kalkınmasında araştırılması gereken derin bir kaynaktır ve günümüz bilim insanları için önemli dersler sunmaktadır.

Kaynakça

a. Arşiv Belgeleri

Kazak Parti Arşivi (KPA). (n. d.). Fon. 141, liste. 1, dosya. 486, 487, 492, 1039 numaralı dosyalar.

Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi (KC MDA). (n. d.). Fon. 44, liste. 1, dosya. 8898, 9014, 9102 numaralı dosyalar.

Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi (ÖC CA). (n. d.). Fon. 60, liste. 1, dosya. 7.

Özbekistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi (ÖC MDA). (n. d.). Fon. 86, liste. 1, dosya. 1525.

Özbekistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi (ÖC MDA). (n. d.). Fon. 17, liste. 1. -37, 171, 369, 417 numaralı dosyalar.

Özbekistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi (ÖC MDA). (n. d.). Fon. 366, liste. 1, dosya. 29.

Rusya Federal Belediye Arşivi (RFBA). (n. d.). Fon. 1318, liste. 1, dosya. 9, 16, 17 numaralı dosyalar.

Rusya'nın Sosyal ve Politik Tarihinin Devlet Arşivi (RSPTDA), Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi (KEYK). (n. d.). Fon. 495, liste. 65a, dosya. 11021.

- Rusya'nın Sosyal ve Politik Tarihinin Devlet Arşivi (RSPTDA). (n. d.). Fon. 5, liste. 3, dosya. 3.
- Rusya'nın Sosyal ve Politik Tarihinin Devlet Arşivi (RSPTDA). (n. d.). Fon. 61, liste. 1, dosya. 10.
- Rusya'nın Sosyal ve Politik Tarihinin Devlet Arşivi (RSPTDA). (n. d.). Fon. 17, liste. 3, dosya. 115, 293, 309, 327, 408, 414, 562 numaralı dosyalar.
- Rusya'nın Sosyal ve Politik Tarihinin Devlet Arşivi (RSPTDA). (n. d.). Fon. 558, liste. 1, dosya. 5564, s. 1–2.
- Rusya'nın Sosyal ve Politik Tarihinin Devlet Arşivi (RSPTDA). (n. d.). Fon. 583, liste. 1, dosya. 8, 5564 numaralı dosyalar.

b. Süreli Yayınlar

- İzvestiya TurTsIKa. (1920, Ocak 27, Nu: 18). *İzvestiya TurTsIKa* dergisinin 27 Ocak 1920 tarihli, 18. sayısı.
- İstoriçeskiy Arhiv. (1958, Nu: 3, s. 251). *İstoriçeskiy Arhiv* dergisinin 1958 yılı, 3. sayısı, s. 251.
- İzvestiya. (1929, Ekim 2). *İzvestiya* gazetesinin 2 Ekim 1929 tarihli sayısı.
- Kazakistan Pravda. (2006, Nisan 13). *Kazakistan Pravda* gazetesinin 13 Nisan 2006 tarihli sayısı.
- Ryskulov. (1923, Aralık 2, Nu: 257). *Ryskulov* gazetesinin 2 Aralık 1923 tarihli, 257. sayısı.
- Türkistan Pravda. (1922, Kasım 4, Nu: 90, s. 1). *Türkistan Pravda* gazetesinin 4 Kasım 1922 tarihli, 90. sayısı, s. 1.
- Türkistan Pravda. (1923, Mart 27, Nu: 64, s. 2-6). *Türkistan Pravda* gazetesinin 27 Mart 1923 tarihli, 64. sayısı, ss. 2–6.
- Türkistan. (1922, Aralık 12). *Türkistan* gazetesinin 12 Aralık 1922 tarihli sayısı.
- Vineşiyaya Torgovlya. (1933, Nu: 21-22, s. 2). *Vineşiyaya Torgovlya* dergisinin 1933 yılı, 21-22 sayıları, s. 2.

c. Eserler

- Aça, M. (2022). Sovyetler Birliği'nde Galiyecilik. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 3(17), 63-100.
- Abıltayoğlu, M. (1994). Turar Rıskulov Mongoliyada (s. 45). Almaty
- Aliyev, M., Abdirman, U. , Shuvaev, I. , Sarsekeev, S. , Shaysultanov, K. (2007). *Turar Rıskulov-RSFSR Halyk Komissarlar Kengesi Töraghasynyñ Orınbasary*. Qazaq Üniversitesi Jayındary.
- Dimanshteyn, S. M. (Ed.). (1930). *Revolyuetsiya i natsional'nyy vopros: Dokumenty i materialy po istorii natsional'nogo voprosa v Rossii i SSSR v XX veke (Vol. 3: 1917 g., fevral' - oktyabr')*. Izdatel'stvo Kommunisticheskoy akademii. 366-368.
- Dimanshteyn, S. M. (Ed.). (1930). *Revolyuetsiya i natsional'nyy vopros*. Kommunisticheskaya akademiya.
- Gatágovalı, L. S. , Kosheleva, L. P. , Rogovaya, L. A. (Ed.). (2005). *TsK RKP (b) – VKP (b) i natsional'nyy vopros. Kniga 1. 1918-1933 gg*. ROSSPEN.
- Hallez, X. (2014). Turar Ryskulov: The career of a Kazakh revolutionary leader during the construction of the new Soviet state, 1917-1926. *Colloquia Humanistica*, 3, 129-148. <https://doi.org/10.11649/ch.2014.008>
- Kazbek, M. , & Maymakov, Ğ. (1999). *Qupiya keñester*. Sanat.

- Khaustov, V. , & Samuelson, L. (2009). *Stalin, NKVD i repressii 1936-1938 gg.* ROSSPEN.
- Konuratbayev, O. M. (2010). Türkistan Jwmhuriyetindeki 1917-1919 jylgaryndagy ashlyk pen *Turar Ryskulovtyň basqarushylyghyndagy Ashylyqpen Küresu Ortalyq Komissiyasynyň jylymdary.* Bilik pen Ýlim: Damu Ufqty" atty Xalyqaralyq ğylymi-Praktikalıyq Konferenciya Bildirileri, 40-43. KazNPU Jayındary.
- Konuratbayev, O. M. (2011a). Turar Ryskulov pen 1916 jyly ulıtyyq qurtulysh ayaklanysy maselesi. *Ulıtyyq qurtulysh qozğalystarynyn tarihy: Bağımsızdyqqa gedgen jol atty ulıtyyq ğylymi-teoriyalıq konferenciya materyaldary,* 13-20. KazNPU Abay Üniversiteti Jayındary.
- Konuratbayev, O. M. (2011b). Turar Ryskulov pen Tutas Türkistan ideyasi. *Ulıtyyq Qurtulysh Qozğalystarynyn Tarihy: Bağımsızdyqqa Gedgen Jol atty Ulıtyyq ğylymi-teoriyalıq Konferenciya Bildirileri,* 33-41. KazNPU Abay Üniversiteti.
- Konuratbayev, O. M. (2012). Turar Ryskulov pen Moskwa Şarq Ğylymdary İnstitıty. *Qogam jäne дәuir, 1,* 67-73.
- Konuratbayev, O. M. (2014). *Turar Ryskulovtyn qoğamdyq-sayasiy jäne memlekettik qızmetiniň kündelegi: Biokhronologiyalyq zertteu (Cilt 1: 1894-1919 juldar).* Format-Print Jayındary.
- Konuratbayev, O. M. (2016). Qazaqtıñ tarlan ul'dary - Älihan men Turar. In *Euraziianiñ türki jäne müsılman halıqtarynyň säyasi köşbaşsıları: Tılgalar, ideyalar, tağdyrlardyñ XX ğasırdıñ bası,* 154-158. Abay Qazaq Ulıtyq Üniversiteti Jayındary.
- Konuratbayev, O. M. (2017a). Turar Ryskulov jäne Orta Aziya studentteri. In *Jas ğalım - 2017: VI Xalıqaralıq ğilmi-praktikalıq konferentisyy,* 19-25. TarMPI Jayındary.
- Konuratbayev, O. M. (2017b). Türk halqtarina orta q mümkin meselelerdi tartısqañ jirli jınıstı (Moskwa, 1920). *IV Xalıqaralıq Farabi Oqwları Konferenciya Bildirileri* (b. b. 108-114). Al-Farabi Qazaq Ulıtyq Üniversiteti.
- Konuratbayev, O. M. (2018). Turar Ryskulov Şarq halqtarınıñ I. Kongresinde (Bakı, 1920, Eylül). *Qazaq Tarihına Jaña Bir Baqış atty Xalıqaralıq ğylymi-teoriyalıq Konferenciya Bildirileri* (b. b. 249-254). Qazaq Üniversiteti.
- Kozubayev, M. Q. (2009). Gasır tawqımétin arqılawğan arystar. In I. Kozybayev (Ed.), *Tulgalar tuğyry* (b. b. 229-244). KazAqparat Jayındary.
- Kvashonkin, A. V. , Khlevnyuk, O. V. , Kosheleva, L. P. , & Rogovaya, L. A. (Ed.). (1996). Bolşevik jäne timi. Yazışmalar, 1912-1927: Belge derlemelepi. Moskwa: ROSSPEN. Pervaya ekonomicheskaya konferentsiya Sredne-Aziatskikh Respublik - Turkestana, Bukhary, i Khorezma. (1923). *5-9 Marta 1923 g. Stenograficheskiy otchet.* Taşkent.
- Qazaq qalay ashtyqqa ushyraady: Qasiretti jyldar khattary. (1991). Almatı: KazAqparat.
- Rıskılov T. (1925). *Revolyutsiya i korennoe naselenie Turkestana: (Sbornik glavneyshikh statey, dokladov, rechet i tezisev)* (Bölüm 1). Taşkent: Uzgosizdat.
- Rıskılov T. (1927). *Vosstanie v Sredney Azii i Kazakhstane: V 2-kh chastyakh.* Kızıl-Orda.
- Rıskılov, T. (1984). Seçme eserler. Almatı:
- Rıskılov, T. (1997). Toplu eserler: 3 ciltte. Cilt 1. Almatı: Kazakistan Yaymevi.
- Sarımuldaev, K. (1926). Moya vospominanie o vosstanii kazakov Merkensskogo rayona v 1916 godu. *Krasnyy Kazakhstan,* 2-3, 66-71.

- Shildebay, S. (2011). Turar Ryskulov ve Kazakistan. *Abay atyndagy KazNU Xabarsysy. Tarikh jäne säyási-äleumettik ğylymdar seriyası*, 2(29), 119-125.
- Tuncer, T. (2018). Türkistan mücadelesinde milliyetçi komünist bir kazak aydını: Turar Riskulov. *Türkbilig* (35), 63-72.
- Ustinov, V. M. (1984). Halka Hizmet: Rıskılov'un Parti ve Devlet Faaliyetleri. Kazakistan Yayınevi.
- Ustinov, V. M. (1996). *Turar Ryskulov: (Ocherki politicheskoy biografii)*. Kazakistan.
- Ustinov, V. M. (1998). *RSFSR Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcısı*. Kazakistan.
- Yılmaz, E. (2024). Kazakistan'da gerçekleşen açlık ve bölgeye Etkisi (1921-1922). *Ötüken Dergisi*, 204, 53-59.

Extended Summary

The document explores the significant contributions of Rıskılov a prominent state figure, historian, economist, and journalist, in the socio-political and economic transformations of Kazakhstan and Central Asia during the Soviet era. Despite his tumultuous life, marked by struggles against injustice and colonization, Ryskulov consistently strived to advance his nation's economic, cultural, and social framework. His legacy provides invaluable insights into the colonial dynamics of Tsarist Russia and the early Soviet state's attempts at industrialization and regional development. Ryskulov was born into poverty and faced adversity from a young age, including the loss of his parents. Despite these challenges, he exhibited a strong determination to pursue education and justice. These experiences shaped his early revolutionary ideals, which became prominent during the 1916 anti-colonial uprisings. He actively participated in these events, and his writings, such as "The Revolt of the Indigenous Peoples of Central Asia in 1916," underscore the roots of his lifelong commitment to national independence and social justice. Ryskulov played a central role in the administrative and political reorganization of Turkestan under the Soviet regime. He advocated for economic regionalism, emphasizing the development of local industries and agricultural reforms to empower the indigenous population. Key contributions included: Establishing the Turkestan-Siberian Railway (Türksib), which enhanced regional connectivity and economic integration. Spearheading agricultural development through land redistribution and the establishment of the Central Asian Agricultural Bank. Negotiating economic alliances such as the Customs Union with Iran to foster regional cooperation. His tenure as Vice-Chairman of the RSFSR Council of People's Commissars further solidified his influence in shaping Soviet policies toward Central Asia. Ryskulov's economic vision was centered on sustainable development, resource redistribution, and regional self-reliance. He was a pioneer in advocating for the use of local resources to fuel industrialization and improve rural livelihoods. His leadership during the construction of Türksib not only revolutionized transportation but also facilitated agricultural exports, particularly cotton, which became a cornerstone of the regional economy. Ryskulov's efforts extended beyond economic initiatives. He prioritized education and cultural preservation, establishing schools, universities, and scientific institutions. His advocacy for national identity, through initiatives like renaming Turkestan entities to reflect Turkic unity, showcased his vision for a cohesive and empowered Central Asian federation. Despite his achievements, Ryskulov encountered resistance from central Soviet authorities. His attempts to address the famine and displacement caused by collectivization policies were met with hostility, reflecting the ideological and political tensions within the Soviet hierarchy. His untimely demise underscores the broader suppression of intellectual dissent during Stalin's era. Turar Ryskulov remains a pivotal figure in understanding the complexities of Central Asia's integration into the Soviet system. His vision of economic self-sufficiency, cultural revival, and political autonomy resonates as a testament to his enduring legacy. The document emphasizes the need for further research to fully comprehend his contributions and their implications for contemporary socio-economic development in Central Asia. This study will use the method of historical analysis, a detailed review of primary and secondary sources and qualitative data analysis to analyze the socio-economic impact of Turar Ryskulov's life and activities. The analysis shows that Turar Ryskulov grew up in difficult circumstances, developed leadership qualities at an early age, and came to the fore as a leader who fought for the rights of his people with the 1916 national uprising. His economic projects during the Soviet rule promoted development and integration in Central Asia, especially the construction of the TURKSIB Railway, which stimulated the regional economy. Moreover, Ryskulov's opposition to colonial policies and his emphasis on the use of local resources and economic independence reveal him as a visionary leader. The implications of these findings suggest that Turar Ryskulov's leadership played a critical role in shaping the economic and social structure in Central Asia, and this influence continues to inform debates today. His policies are understood to have set an important precedent emphasizing the need for efficient use of local resources and independent models of economic growth in modern development processes. Ryskulov's critical perspective towards central authority influences today's strategic thinking on the importance of strengthening local governments and regional development policies.

